

เหมือนมนุษย์ ทำให้เกิดความเดือดร้อนระส่ำระสายอยู่ไม่เป็นสุขเหมือนแต่ก่อน ทราบจากญาติๆ เขามาเยี่ยมบอกว่าทางเชียงใหม่นี้มีความสุข มนุษย์ก็มีศีลธรรมดีกว่าที่อื่นๆ สัตว์จำพวกมนุษย์ไม่รู้จักตั้งพวกตนนี้ที่อยู่เชียงใหม่ก็มี และมีศีลธรรมดี มีความร่มเย็นเป็นสุขดีกว่าที่อื่นๆ จึงได้พากันย้ายครอบครัวมาตามคำญาติเล่าให้ฟัง (คำว่าญาติกรุณาทราบว่าเป็นผีเช่นกัน)

ท่านถามเขาว่า คำว่าอดอยากกันดารนั้น อดอยากกันดารอย่างไร เพราะไม่ได้อาศัยข้าวปลาอาหารบ้านเรือนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มใช้สอยเหมือนมนุษย์ จะต้องปลูกสร้างขนขวายให้ลำบากและมีการเบียดเบียนแย่งชิงกันอยู่กันกินเหมือนมนุษย์ เขาตอบว่า ขึ้นชื่อว่าสัตว์ที่มีวิบากกรรมติดตัวอยู่แล้ว จะไปเกิดไปอยู่ที่ไหน ก็มีวิบากกรรมเป็นเครื่องสนับสนุนและบีบคั้นราวเหมือนกันหมด จะเกิดเป็นรูปร่างวัตถุหรือร่างใดไม่สำคัญหรอก ท่าน มันสำคัญอยู่ที่กรรมดีชั่วมีอยู่กับตัวเท่านั้น ไปเกิดไปอยู่ในกำเนิดใดก็ได้ก็คือผู้นั้นอยู่นั่นเอง สำหรับความสุขทุกข์ที่จำต้องอาศัย ฉะนั้นคำว่าอดอยากและสมบูรณ์จึงมีได้ในสัตว์ที่มีกรรมดีชั่วหนักเบาไปตามภูมิของตน

ท่านถาม : ที่ว่าผีมีศีลธรรมและไม่มีศีลธรรมนั้นเป็นอย่างไร ผีก็รู้จักศีลธรรมเช่นมนุษย์ทั้งหลายเหมือนกันหรือ

เขาตอบ : คำว่าศีลธรรมนั้นมีอยู่ทั่วไป ไม่เพียงแต่มนุษย์อย่างเดียว ความดีและความสุขในหลักธรรมชาตินั้น สัตว์รู้กันทั่วโลก แต่ชื่อนั้นอาจรู้หรือไม่รู้ก็ได้ เพราะไม่สำคัญเท่าธรรมชาติที่สัตว์ทั้งหลายชอบและจำต้องอาศัยโดยทั่วกัน ความดีนั้นแลคือศีลธรรม สุขที่เกิดจากความดีนั้นแลคือศีลธรรมอีกเหมือนกัน แต่เป็นฝ่ายเหตุกับฝ่ายผล ต่างกันเพียงเท่านั้น ที่ว่าผีมีศีลธรรมคือผีผู้ดี มีนิสัยดี กิริยาที่แสดงออกต่อเพื่อนผีด้วยกันดี ที่ว่าผีไม่มีศีลธรรมก็คือผีผู้ไม่ดี มีนิสัยไม่ดี กิริยาที่แสดงออกทุกอาการต่อเพื่อนผีด้วยกันไม่ดี เช่นเดียวกับมนุษย์ผู้ดีและมนุษย์ผู้ไม่ดีแสดงออกต่างกันนั้นแล ฉะนั้น ศีลธรรมมีอยู่ที่ไหนที่นั่นจึงร่มเย็น ชาติศีลธรรมที่ไหนที่นั่นจึงร้อน

ท่านถาม : คำว่าญาตินั้นหมายความว่าอย่างไร และเคยเป็นญาติกันมาแต่เมื่อไร

เขาตอบ : ญาติผีกับญาติคนก็เหมือนกัน คือ แต่เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เคยเป็นพี่เป็นน้องกันอย่างสนิทติดจวมเช่นเดียวกับมนุษย์เป็นกัน เวลาตายไปกลับได้มาเกิดเป็นผีด้วยกันและต่างคนยังจำกันได้อย่างถนัดชัดเจน จึงเป็นญาติกันโดยสายโลหิตมาแต่มนุษย์จนปัจจุบันอย่างแยกไม่ออก นอกจากกรรมจะแยกให้ไปเกิดในที่ต่างกันจึงสุดวิสัยที่จะจำ

ท่านถาม : เวลาอยู่เชียงใหม่แล้วจะไม่คิดถึงบ้านเก่าที่เคยอยู่มา เช่นมนุษย์ย้ายบ้านใหม่แล้วยังคิดถึงบ้านเก่าละหรือ

เขตอบ : ไม่มีอะไรให้คิดถึง เพราะผีไม่มีไร่นาสาโทบ้านช่องแบบมนุษย์ มีแต่สิ่งละเอียดติดตัวเท่านั้น จึงไม่คิดถึง

ท่านถาม : กระบุงตะกร้าที่พากันหาบพะรุงพะรังมานี้ เอามาทำไมกัน ม้า วัว เหล่านั้นเอามาทำไม ทั้งไวโน้นไม่ได้หรือ

เขตอบ : ก็เครื่องใช้ของผี สมบัติของผี ผีต้องนำติดตัวไปด้วย หรือจะว่าวิบากกรรมของผี วิบากกรรมของคน สมบัติของผี สมบัติของคนก็ไม่ผิด เมื่อวิบากกรรมมีอยู่กับตัว

ท่านถาม : การอยู่ทางโน้นก็ดี การมาอยู่เชียงใหม่ก็ดี ต้องมีบ้านเรือนอยู่และมีหมู่มีเพื่อนอยู่ด้วย หรือต่างคนต่างอยู่

เขตอบ : ต้องมีบ้านเรือนและมีหมู่เพื่อนลูกหลาน เช่นเดียวกับมนุษย์และสัตว์อื่นๆ นั้นแลท่าน เพราะพวกนี้ก็เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งเช่นเดียวกับสัตว์ทั้งหลาย เป็นแต่มีรูปร่างไม่ปรากฏในสายตามนุษย์และสัตว์บางจำพวกเท่านั้น แต่เปิดเผยในจำพวกกายทิพย์ด้วยกัน ความสุขความทุกข์มีเหมือนกัน เพราะใจผีกับใจสัตว์ทั้งหลายมีกรรมและวิบากกรรมเหมือนกัน จะเกิดในภพกำเนิดใด อยู่ที่ใด จึงมีวิบากกรรมเป็นเครื่องเสวยเหมือนกัน

ท่านว่า เวลามองพวกผีที่หอบขนครอบครว้ ผัวเมียลูกหลานผ่านมาเป็นจำนวนมากนั้น ไม่ผิดอะไรกับมนุษย์เราย้ายครอบครว้เห้ายเรือน ลักษณะการไปที่เต็มไปด้วยภาระแบกหามต่างๆ ย่อมแสดงให้เห็นความทุกข์ความกังวลหม่นหมอง เช่นเดียวกับมนุษย์ย้ายครอบครว้ และสัตว์บางจำพวกเช่นมด ขนไช้จากที่นี่ไปอยู่ที่นั่นนั่นแล ทำให้คิดในธรรมบทว่า กรรมจำแนกแจกสัตว์ให้เป็นต่างๆ กัน และเสวยผลต่างๆ กันตามวิบากของตนที่ทำไว้ ใครเกิดเป็นอะไร อยู่ที่ใด ย่อมตกอยู่ในอำนาจแห่งกรรมดี ชั่ว สุข ทุกข์ด้วยกัน ไม่มีพิเศษจากกรรมต่างกันอะไรเลย ผู้ทำดี ผลที่สนองตอบก็เป็นสุข ผู้ทำชั่ว ผลนั้นก็ทุกข์ คำว่าสุขหรือทุกข์มีได้ในสัตว์ทั่วไปไม่นิยมชาติกำเนิด เป็นเพียงหยาบละเอียดต่างกันเท่านั้น ทั้งกายหยาบ กายละเอียด สรุปลงแล้วก็คือเรือนร่างแห่งความสุข ทุกข์เราดี ๆ นี้เอง จึงไม่ควรตื่นเต้นในการเกิดซึ่งเท่ากับการตาย ในขณะเดียวกัน ผู้ไม่อยากตาย แต่ยังปรารถนาอยากเกิดเป็นนั่นเป็นนี่อยู่ก็เท่ากับปรารถนาความตายอยู่นั่นเอง

ท่านว่า ผมนำเรื่องของผีของเทพที่เคยพบเห็นมาเทียบกับเรื่องของตัวและสัตว์ทั่วไปจนได้ความชัดเจนว่า ล้วนตกอยู่ในกองทุกข์ด้วยกัน เช่นเดียวกับสัตว์ชนิดต่างๆ ที่ถูกขังไว้ในที่แห่งเดียวกันฉะนั้น ทำให้เกิดความสลดสังเวชต่อความเกิดตายที่เราและสัตว์ทั้งหลายกำลังตกอยู่ โดยไม่มีวันเวลาที่จะพ้นไปได้เมื่อไร และทำให้มีความขยันทางจิตตภาวนาเพื่อรื้อถอนกิเลสอันเป็นตัวนำของภพชาติมากขึ้น ตามเหตุการณ์ที่ประสบมา คำว่าภพหรือชาติก็คือที่ตั้งแห่งทุกข์โดยตรง ผู้ประสงค์ความสุขอันสมบูรณ์จึงไม่ควรปรารถนา

ความเกิด ซึ่งเป็นการขัดแย้งหรือตัดรอนความประสงค์นั้น นอกจากความสิ้นเชื้อภายในใจ นั้นเป็นความสุขอันสมบูรณ์แท้

ท่านว่า ไม่เพียงทราบเรื่องเปรตผีเทวบุตรเทวดาเท่านั้น แม้ท่านอาจารย์มั่นที่ นิพพานแล้ว ยังเมตตามาเยี่ยมและแสดงธรรมโปรดท่านเสมอ ส่วนมากโอวาทท่านอาจารย์ มั่นที่แสดงแก่ท่าน หนักไปในความไม่ประมาท โดยยกสติขึ้นเป็นเครื่องประกันความเพียร ว่าผู้มีสติในอิริยาบถนั้นๆ ไม่เฉพาะเวลาเข้าที่ทำสมาธิภาวนา หรือเข้าทางจงกรมโดยความ มีสติ จึงจะเรียกว่าทำความเพียร สตินั้นก็คือธรรมรับรู้ ธรรมต้านทาน ธรรมต่อสู้ ธรรม หลบฉากในวิธีการรบ ธรรมคืบหน้ากล้าตายในสงครามระหว่างกิเลสกับจิต ถ้าขาดสติเพียง อย่างเดียวก็เจ๊ง ท่านอาจารย์มั่นสอน นักปฏิบัติจึงควรบำรุงสติ สติควรมีอยู่กับธรรมทุกชั้น ทุกภูมิของจิต ไม่ว่าขั้นเริ่มฝึกหัด ไม่ว่าขั้นจิตเป็นสมาธิ ไม่ว่าขั้นเริ่มฝึกหัดทางปัญญา ไม่ว่า ขั้นปัญญาและขั้นปัญญาอันแหลมคม สติมีความจำเป็นกับธรรมทุกชั้นไปตลอดสาย

สติไม่ควรให้อยู่ในวงจำกัดว่าควรมีน้อยเพียงนั้น หรือควรมีมากเพียงนั้น แต่ควรให้ มีจนแก่กล้าเป็นชั้นมหาสติได้ยิ่งดี เพราะสติเป็นธรรมสำคัญในวงความเพียรที่ผู้ปฏิบัติควร สนใจอย่างยิ่ง ไม่ว่ากิจใดทั้งในและนอก ทั้งหยابและละเอียด สติเป็นธรรมจำเป็นที่ควร แทรกอยู่ด้วยทุกกรณี สมาธิทุกชั้นปัญญาทุกภูมิ สติต้องเป็นพี่เลี้ยงให้กันไป ถ้าขาดสติ เป็นเรื่องขาดมากกว่างานทุกชั้นที่ขาดไปไม่ได้ทำ จะทำงานใดหรือไม่ แต่สติไม่ควรให้ขาด ไปจากตัวจากใจ ผู้พยายามบำรุงสติไม่ลดละ ไม่ว่ากิเลสจะหนาแน่นเพียงไรในหัวใจ จะต้องเบิกทางให้เดินจนได้ คือ สมาธิทุกชั้นปัญญาทุกภูมิจะเกิดและมีกำลังได้ด้วยอำนาจ สติเป็นเครื่องบำรุงหนีไม่พ้น ทางเชื่อมโยงแต่ขั้นเริ่มแรกจนถึงวิมุตติพระนิพพาน ได้แก่สติ นี้แลเป็นผู้สนับสนุน ใครจะเจริญสมณะหรือวิปัสสนาขั้นใดก็ตาม ถ้าขาดสติแล้วสมณะและ วิปัสสนานั้นไม่มีทางเจริญได้เลย

นับแต่เริ่มแรกปฏิบัติมาจนสุดทางเดิน ผมไม่มองเห็นธรรมใดที่เด่นและฝังลึกในใจ เท่าสตินี้เลย สติเป็นทั้งพี่เลี้ยงเป็นทั้งอาหาร เป็นทั้งยารักษาของสมาธิและปัญญาทุกชั้น ธรรมดังกล่าวนี้จะเจริญได้จนสุดขั้นของตน ล้วนขึ้นอยู่กับสติเป็นผู้บำรุงรักษาโดยจะขาด ไม่ได้ ท่านจงฟังให้ถึงใจ ยึดไว้อย่าหลงลืมว่า สตินี้แลคือขุมกำลังใหญ่แห่งความเพียรทุก ด้าน ต้องผ่านสตินี้ก่อนจะเคลื่อนไหวโยกย้ายความคิดเห็นไปในทางใด หยาบหรือละเอียด ในธรรมขั้นใด ต้องมีสติเป็นตัวการสำคัญในวงความเพียร

ปัญญาเมื่อถึงคราวคิดค้น จงคิดค้นให้เต็มฝีมืออย่าอ่อนแรง กลัวปัญญาจะล้นฝั่ง ถ้าสติมีกำกับปัญญาไปทุกระยะที่พิจารณาคิดค้นแล้ว ปัญญาจะไม่ล้นฝั่งกลายเป็นความ เหลวไหลไปได้ ที่ปัญญากลายเป็นน้ำล้นฝั่งจนหาที่จอดแวะและยุดิไม่ได้นั้น เพราะขาดสติ กำกับ ปัญญาจึงกลายเป็นสัญญาไปจนหาจุดความจริงไม่เจอ ปัญญาที่มีสติเป็นเพื่อนสอง

ต้องก้าวขึ้นสู่หาปัญญาโดยไม่คาดหวัง ลงใจมีมหาสติมหาปัญญาเป็นเพื่อนสองแล้ว
กิเลสจะหนาแน่นยิ่งกว่าภูเขาลูกก็ไม่นั่นความแตกหลาย เพราะอำนาจของมหาสติมหา
ปัญญาไปได้ การทำความเพียร อย่าสนใจมองดูเวลาสถานที่หรือสิ่งใด ยิ่งไปกว่าการมองดู
จิตหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ภายในจิตด้วยสติ พิจารณาด้วยปัญญา นี่แหละคือทางพ้นทุกข์
ทั้งหมดอยู่ตรงนี้ ไม่อยู่กับสถานที่กาลเวลา

แต่การแสวงหาที่วิเวกสัจเพื่อชัฏกัมมันเหมาะสมนั้นเป็นความชอบธรรม แต่ระวัง
อย่าถือสิ่งนั้นเป็นอารมณ์จนกลายเป็นการสร้างอุปสรรคแก่ตน เพราะความกังวลแสวงหา
สถานที่ การแสวงหาสถานที่ก็แสวงจนเป็นที่พอใจ สติที่ตั้งปัญญาก็คิดไปในขณะเดียวกัน
อย่าให้เสียเวลาไปเปล่า สติปัญฐานสี่และสังขารสี่ นั้นคือสนามรบ จงทุ่มเทสติปัญญา
ศรัทธาความเพียรลงที่นั่น อย่าสงสัยว่ามรรคผลนิพพานจะมีอยู่ในที่อื่นใด นอกไปจากวง
สติปัญฐานสี่และสังขารสี่นี้ ธรรมดังกล่าวเป็นที่ยืนยันรับรองมรรคผลมาแต่ดึกดำบรรพ์
และยังเป็นธรรมรับรองมรรคผลเต็มภูมิอยู่อย่างสมบูรณ์ไม่มีอะไรบกพร่อง

การบกพร่องไม่สามารถถึงที่ประสงค์ได้ ขึ้นอยู่กับสติปัญญาศรัทธาความเพียรของ
แต่ละราย มิได้ขึ้นอยู่กับธรรมดังกล่าวที่เป็นธรรมยืนยันรับรองตายตัวอยู่แล้ว ท่านจงทำ
ความมั่นใจต่อมรรคผล ด้วยการค้ำชูเชิดชูคั่นสติปัญฐานสี่หรือสังขารสี่ให้เต็มภูมิ
สติปัญญาที่มีอยู่ ท่านจะเป็นผู้หยิบนมรรคผลให้แก่ตนเอง ด้วยความสามารถของตน
โดยไม่คาดฝัน ในวันหนึ่งข้างหน้าแน่นอน

ที่อธิบายนี้คือที่รวมแห่งมรรคผลว่า ไม่มีอยู่ในที่อื่นใด ท่านจงพยายามตามนี้ จง
หายสงสัยในองค์พระศาสดา องค์พระธรรม และองค์พระสงฆ์ ตลอดครูอาจารย์ ที่โลกว่า
ท่านเข้าสู่นิพพานไปแล้ว

คำว่านิพพานมิได้อยู่ตามจุดที่โลกคาดคะเนหรือเดากัน แต่อยู่ที่โลกไม่สามารถคาด
เดาได้ ท่านจะเห็นนิพพานที่นั่น เห็นพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เห็นครูอาจารย์ และ
เห็นท่านเองที่ตรงนั้น แล้วหายสงสัยโดยประการทั้งปวง ที่นั่นคือที่ไหนเล่า? ก็คือสติปัญ
ฐานสี่และสังขารสี่ทั้งสี่ กับใจที่มีมหาสติมหาปัญญาค้ำชูเชิดชูคั่นอย่างละเอียดทั่วถึง จน
เป็นธรรมของจริงล้วนๆ ขึ้นมาทุกส่วน ไม่มีความรู้ความเห็นใดปลอมแปลงแฝงอยู่ในสติ
ปัญฐานสี่และสังขารสี่ทั้งสี่นั้นเลย ต่างอันต่างจริง คือสติปัญฐานสี่ก็จริง สังขารสี่ก็จริง
ใจก็จริงด้วยปัญญา นั่นแหละคือวิมุตติ นั่นแหละคือนิพพาน นั่นแหละคือที่สถิตอยู่แห่งองค์ศาสดา
องค์พระธรรม องค์พระสงฆ์ และครูอาจารย์ที่ท่านบริสุทธ์ จะเป็นที่ไหนกันอีกเล่า ? นั่นแหละ
คือที่ยุติความกังวล นั่นแหละที่ปล่อยวางภพชาติทั้งหมด นั่นแหละคือที่ปล่อยวางทุกข์ทั้งปวง
ท่านปล่อยวางกันที่ตรงนั้น

ท่านจงพยายามในข้อปฏิบัติเพื่อความปล่อยวางที่จุดนั้น อย่าคาดคะเนอย่าเดาให้เสียเวลาและเหนื่อยเปล่า เพราะธรรมนั้นมีใช้ธรรมคาดคะเน มีใช้ธรรมเดา แต่เป็นธรรมจริง ใครจริงในข้อวัตรปฏิบัติที่ประทานไว้ ผู้นั้นจะเข้าถึงธรรมจริงปราศจากความตื้นเดาใด ๆ ทั้งสิ้นดังนี้

พอเมตตาสั่งสอนจบลง ท่านอาจารย์องค์นั้นก้มลงกราบโดยทางสมาธิภาวนา เสร็จแล้วท่านอาจารย์มันขยับเขื่อนองค์เล็กน้อยแล้วหายลับไปเลย คราวนี้ท่านมิได้เหาะมาโดยทางอากาศ เวลาท่านจากไป องค์ท่านก็หายลับไปเลย ท่านว่าตามนิมิตสำหรับท่านอาจารย์มันเอาแน่ไม่ค่อยได้ คือ บางที่ท่านเหาะลอยมาทางอากาศและกลับทางอากาศ แต่บางทีก็เดินมาอย่างธรรมดาและหายไปอย่างธรรมดา รูปลักษณะท่านเป็นร่างเดิมไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ทุกครั้งที่ท่านเมตตาสั่งสอน ท่านมาในร่างเดิม ท่านว่าท่านอาจารย์มันมาเมตตาสั่งสอนท่านเสมอ

ท่านอาจารย์องค์นี้มีนิสัยวาสนาแปลก ๆ อยู่บ้าง ที่สำคัญก็คือ ท่านชอบอยู่ในป่าในเขาและชอบเที่ยวคนเดียว แม้จะออกมาเกี่ยวข้องกับหมู่คณะบ้างก็เพียงชั่วคราว และชอบเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ มีเสื่อเป็นต้น แต่ชีวิตท่านก็ผ่านมาได้ด้วยความราบรื่นปลอดภัย ครั้งหนึ่งตอนกลางวันท่านพักจำวัดอยู่ในกุฏิเล็กๆ เผอิญวันนั้นโยมมารดาท่านไปที่วัด ไม่ทราบอะไรดลใจให้โยมท่านไปร้องเรียกท่านให้ลงไปศาลาอย่างรีบด่วน โดยบอกว่าเวลานี้มีพระนางมัทรีมาอยู่ที่ศาลา ขอนิมนต์ท่านลงไปศาลาเดี๋ยวนี้ ๆ ทั้งร้องเรียก ทั้งยื่นคอยท่านอยู่น้ำกุฏิให้รีบลงไปโดยด่วน จนท่านตกใจตื่นทั้งหลับและรับลงมาจากกุฏิทันที มิได้คิดว่าอะไรเป็นอะไร ที่ว่าพระนางมัทรีอยู่ที่ศาลาจะจริงหรือเท็จ ก็ยังมิได้พิจารณา รีบลุกพรวดพรวดลงจากกุฏิเลยในเดี๋ยวนั้น

น่าอัศจรรย์เกินคาด เรื่องไม่คาดฝันก็ได้เริ่มเกิดขึ้นในขณะนั้น คือ พอท่านลงจากกุฏิมาด้วยความรีบด่วนได้ประมาณสามวาเท่านั้น ต้นไม้ใหญ่หน้ากุฏิท่านก็หักล้มลงทับกุฏิท่านในขณะนั้น จนแหลกละเอียดไม่มีชิ้นเหลืออยู่เลย ถ้าท่านยังนอนหลับอยู่ในกุฏิโดยโยมท่านมิได้มาปลุกอย่างกะทันหันแล้ว อย่างไรก็คงหลับเคลิบเคลิ้มไปเลยจนปานนี้ คงไม่มีวันตื่นแน่นอน ท่านว่า นี่แลคือกรรมที่ยังสืบต่ออยู่จึงยังไม่ถึงที่ ชีวิตก็ยังผ่านมาได้ถึงวันนี้ ไม่งั้นก็คือขณะนั้นแน่นอนเป็นวาระสุดท้ายท่าน พอเรื่องผ่านไปแล้ว ท่านจึงถามโยมมารดาว่าเพราะเหตุไร อยู่ ๆ จึงมาเรียกปลุกท่านอย่างรีบด่วนจนไม่ได้ตั้งเนื้อตั้งตัว รีบลุกออกมาทั้งที่กำลังเป็นบ้าหลับบ้าตื่น และเวลาตื่นขึ้นมาแล้วยังงงงนอนอยู่เลย แม้กระทั่งไม่ล้มทับกุฏิ

โยมมารดาบอกว่า เหมือนมีอะไรบันดาลใจให้ต้องรีบไปปลุกท่านให้ลุกเพื่อมาดูพระนางมัทรี ประกอบกับขณะนั้น ก็ปรากฏเห็นพระนางมัทรีมานั่งอยู่บนศาลาจริง ๆ ด้วย โดยพระนางทรงบอกเองว่าตนเป็นพระนางมัทรี จึงอยากให้พระลูกชายมาต้อนรับและดู

พระนางมัทรี แต่ก่อนเคยได้ยินแต่ชื่อในพระเวสสันดรชาดก ไม่คาดฝันว่าจะได้เห็นองค์พระนางมัทรีเอง เสด็จมาอยู่ที่ศาลาในป่าเช่นนั้น จึงทำให้เกิดความตื่นตันทึ่งใจอย่างบอกไม่ถูก จึงรีบไปปลุกลูกชายให้ตื่นและรีบลงไปศาลาหาพระนางมัทรี เรื่องก็ดังที่ปรากฏนั้นแล โยมท่านว่า ผมเองก็อัศจรรย์ไม่เคยคาดคิดว่าเรื่องทำนองนี้จะเกิดขึ้น ไม่เช่นนั้นผมต้องตายแล้วแต่บัดนั้น ท่านว่า

ขณะฟังท่านเล่า ขนลุกชูทุกที ท่านว่ากรรมบันดาลจริง ๆ ที่ว่าพระนางมัทรีมานั่งอยู่ที่ศาลานั้น น่าจะเป็นเทวดานิรมิตเพศเป็นพระนางมัทรีมาช่วยชีวิตท่านไว้ ไม่เช่นนั้นก็คงจบไปแล้วในวันนั้น มิได้เป็นท่านมาจนบัดนี้เลย ฟังโยมท่านพูดว่าเป็นผู้หญิงจริง ๆ นั่งอยู่บนศาลา รูปร่างสวยงามมาก ไม่เคยเห็นหญิงใดสวยงามเหมือนหญิงที่ประกาศตนว่าเป็นพระนางมัทรีซึ่งนั่งอยู่บนศาลานั้น แต่เวลาพากันกลับมาดูอีกหลังจากเหตุการณ์ผ่านไปแล้ว ไม่เห็นมีพระนางมัทรีอยู่ที่นั่นเลย เห็นแต่รูปพระเวสสันดรกับรูปพระนางมัทรีที่มีอยู่บนศาลามาตั้งเดิมเท่านั้น ใคร ๆ นึกประหลาดและอัศจรรย์ไปตาม ๆ กันที่เหตุการณ์เปลี่ยนไปในการทำนองนั้น

ท่านอาจารย์องค์นี้รู้สึกหวาดหวัตต่อชีวิตมาหลายครั้ง คือ เคยเผชิญกับเสือมาหลายครั้ง ไม่ล้มทับถูกมีดแทงเหยียด องค์ท่านเทวดาบันดาลให้หนีพ้นไปได้อีก ครั้งสุดท้ายนี้ก็หวาดหวัตไปเหมือนกัน คือ วันนั้นเดินทางไปพักในป่าใหญ่นอกบ้านแห่งหนึ่ง เนื่องจากเดินทางมาจากเขา พอมาถึงที่นั่นคำพอสดี จึงแวะพักในป่านั้น พอตกกลางคืนราว ๓ ทุ่ม ทั้งฝนทั้งพายุโหมกันมาอย่างหนัก ทั้งลูกเห็บเม็ดโต ๆ ก็ลงพร้อมกัน หาดที่หลบหลีกไม่ได้ ต้องยืนพิงต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งด้วยความจำเป็น ตามองไม่เห็นอะไร ฝนก็ตกเต็มที่ ลูกเห็บก็ลงราวกับพังหิมลงจากภูเขา พายุใหญ่ก็โหมกันมาเหมือนต้นไม้จะถอนไปทั้งรากทั้งโคน ขณะยืนเปียกฝน มือข้างหนึ่งถือกลดกางไว้ บ่าข้างหนึ่งสะพายบาตร ยืนหนาวตัวสั่นอยู่ใต้ต้นไม้เหมือนลูกนกถูกฝน

ไม่นึกไม่ฝัน เหตุไม่คาดฝันก็ได้เกิดขึ้นในขณะนั้น คือ กิ่งไม้ใหญ่ถูกพายุพัดทอนไม่ไหว หักขาดตกลงถูกกลดในมือท่านแหลกละเอียดหมด บาตรหลุดบ่าตกกระเด็นไปคนละทิศละทาง คราวนี้เป็นอันว่ายังเหลือแต่ตัวกับลมหายใจทนหนาวอยู่ คอยวาระสุดท้ายจะมาถึง บริหารขึ้นใดตกไปไหนก็ไม่มีทางทราบได้ เพราะเป็นเวลากลางคืน ฝนกำลังตกหนัก พายุกำลังแรงเต็มที่ ตามองไม่เห็นอะไร มีแต่ยืนหลับตาถูกลมหายใจอยู่เท่านั้นว่าจะหยุดทำงานกันขณะใด ยังมีติดตัวอยู่เฉพาะสบงกับจีวรที่นุ่งห่มปกปิดกายเท่านั้น ทั้งเปียกปอนไม่มีดีเลย ความหนาวเหน็บเจ็บปวดปรากฏว่ารวดเร็วไปทั้งร่าง ชนิดพูดไม่ออกบอกไม่ถูก นึกว่าตัวเองตายไปครั้งหนึ่งแล้ว เนื่องจากความทุกข์ทรมานแสนสาหัส จนหาอะไรเทียบไม่ได้เวลานั้น ยืนนึกถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมครูที่ทรงได้รับความทุกข์ทรมาน ยิ่งกว่าตัวที่

กำลังได้รับอยู่เวลานั้นมากมาย ท่านไม่เห็นเป็นอะไร ยังเล็ดลอดอันตรายทั้งหลายมาจนได้ ตรัสรู้เป็นศาสดาสอนโลก ส่วนเรามีทุกข์บ้างชั่วระยะเวลาฝนตกเท่านั้นยังทนไม่ไหว ก็ควรตายไปเสียอย่าเสียตายชีวิตเลย

พอฝนและพายุสงบลงซึ่งเป็นเวลานานประมาณ ๒ ชั่วโมงเศษ จึงพอมีลมหายใจคืนมาบ้าง ที่แรกนึกว่าตายไปกับฝนกับพายุและลูกเห็บหมดแล้ว คิณนั้นไม่ได้พักหลับนอนทั้งคืน ทั้งยืนทั้งนั่งตัวสั่นอยู่ตลอดสว่าง ขณะที่ฝนกำลังตกนั้น ก็บังเอิญมีงูสามเหลี่ยมใหญ่ตัวหนึ่งเลื้อยเข้ามาหาท่าน ไล่ก็ไม่ยอมหนี มันเลื้อยเฉียดมาที่เท้า ก้มลงดูใกล้ๆ จึงทราบว่าเป็นงูสามเหลี่ยม ที่พอมองเห็นได้บ้างก็เพราะเป็นหน้าเดือนหงาย แม้จะมีดด้วยอากาศฝนก็ยังพอมองเห็นได้ งูตัวนั้นจากไล่ก็ไม่ยอมหนีแล้ว มันยังมาขดตัวอยู่ข้างๆ คนอีก ห่างกันประมาณครึ่งเมตรเท่านั้น จึงทำให้คิดปลงอนิจจังว่า คราวนี้เราเป็นทุกข์เต็มทน แต่งูตัวนี้เวลาฝนตกคงนึกสนุกจึงออกเที่ยวหาอาหารกิน แทนที่จะไปเที่ยวหาอาหาร ทำไมจึงกลับมานอนขดอยู่ข้างเราอย่างนี้ ซึ่งไล่ก็ไม่ยอมหนี ชะรอยมันคงจะมาเป็นมิตรกับเราในยามทุกข์ยากกระมัง

พอปลงอนิจจังตกก็เลยหยุดไล่ ปลอ่ยให้มันนอนอยู่ตามสบาย แต่ไม่แสดงกิริยาทำทางน่ากลัวอะไรเลย คงอยู่ตามธรรมดาของมันอย่างนั้นเอง จวนสว่างมันถึงได้หนีไป ส่วนท่านเองหนีไปไหนไม่ได้เพราะตามองไม่เห็นอะไร ไฟก็จุดไม่ได้ ไม่ขีดไฟที่เก็บไว้ในบาตร ก็ถูกกิ่งไม้ใหญ่ตกลงมาทับหลุดมือหายไปไหนก็ไม่มีทางทราบได้ เทียนไขและโคมไฟที่อยู่ในบาตรก็เช่นกัน ไม่ทราบตกหายไปไหน จำต้องทนนั่งลงนอนลงเฝ้างูสามเหลี่ยมอยู่จนถึงสว่าง เมื่อสว่างพอมองเห็นอะไรได้บ้าง จึงเที่ยวค้นดูบริวารต่างๆ ที่ตกหายไป เฉพาะกลดถูกกิ่งไม้ทับแหลกไม่มีชิ้นดีเลย ส่วนบาตรถูกไม้ทับบู้บี้ไปหมดแต่ยังพอแก้ไขได้ จึงนำมาทุบตีที่บู้บี้ ออก พอได้ใส่อาหารฉันในวันต่อไป

ตอนเช้าชาวบ้านออกมาดูท่าน ต่างพากันมาปลงธรรมสังเวชว่า ท่านมีบุญมากไม่ตายไปเสียแต่คิณนี้ น่าสงสารท่านเหลือประมาณ แต่ก็ช่วยอะไรไม่ได้เวลานั้น เพราะทางบ้านก็หลังคาถูกพายุพัดกระเจิงไปตามลมก็มีเยอะ เหตุการณ์ขนาดนี้ถ้ายังไม่ถึงคราวก็ผ่านพ้นไปได้ แต่ใครเล่าจะอยากเจอบ้างเหตุการณ์ทำนองนี้

นี่แล ชีวิตของพระอรุณธรรมฐานที่ท่านพยายามฟันฝ่ามาแต่ละองค์ ก่อนจะจะได้เป็นครูอาจารย์นำธรรมมาสั่งสอนคณะลูกศิษย์ ชีวิตท่านเป็นมาด้วยความทุกข์ทรมานดังที่ทราบอยู่ขณะนี้ แม้เช่นนั้นท่านก็ไม่ยอมลดละความเพียร ที่ท่านนั่งลงนอนลงทนหนาวตลอดคืน ก็คือการรบข้าศึกอีกวิธีหนึ่ง วิธีนี้เรียกว่าวิธีจนตรอก ถูกข้าศึกคือฝนตก พายุพัด ลูกเห็บตก และกิ่งไม้หักตกลงมาทับบริวารแหลกกระจุยกระจาย ซึ่งเป็นข้าศึกชนิดล้อมรอบขอบชิดจนหาทางออกไม่ได้ ที่เรียกว่ารบข้าศึกแบบวิธีจนตรอก ตัวเองแทบตาย แต่ก็ยังผ่านพ้นมาได้

นับว่ายังไม่ถึงคราว และผ่านมาจนได้เป็นครูอาจารย์ให้อรรถให้ธรรม คณะลูกศิษย์ยังได้ฟังธรรมเดนตายจากท่าน ถ้าองค์ท่านไม่เหลือเดนมา ธรรมก็คงไม่เหลือเป็นธรรมเดนมาถึงพวกเรา เมื่อคิดดูแล้วคณะลูกศิษย์รู้สึกได้เปรียบท่านอยู่มาก อยู่ๆ ก็ได้ฟัง ไม่ยากเย็น เชิญใจเหมือนท่านผู้ชวนชวายเป็น

ท่านอาจารย์องค์นี้ทุกซึกก็มาก ทั้งเป็นทุกซึกซ้าชากนับแต่เริ่มปฏิบัติมา ภูมิธรรมท่านก็สูงนำเคารพบูชาเป็นขวัญตาขวัญใจแก่พวกเรา แม้ทุกวันนี้ท่านมิได้ลดหย่อนความพากเพียร เพราะท่านเคยได้ผลด้วยความเพียร จึงพยายามเพียรเรื่อยมา ไม่เคยเห็นผลจากความเกียจคร้านอ่อนแอ ท่านจึงไม่ยอมอ่อนแอ ท่านที่เคยเห็นผลในทางใดก็มักเพียรในทางนั้นดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ท่านอาจารย์องค์นี้ควรเป็นทีฐานาคติได้เป็นอย่างดี ยากจะมีผู้ทำได้อย่างท่าน ภูมิจิตภูมิธรรมท่านนำเคารพเลื่อมใสมาก ทางสมาธิก็เก่ง รู้ได้ทั้งข้างในข้างนอกเกี่ยวกับพวกเปรตผีเทวดาพญานาค ยากจะมีผู้รู้เห็นได้อย่างท่าน ทางปัญญาท่านก็ดี รุดงค์วัตรนับว่าท่านเป็นผู้รักชอบมากและรักษาไว้ด้วยดีตลอดมา ท่านเป็นผู้มีคุณธรรมสูงในบรรดาลูกศิษย์ท่านอาจารย์มั่นด้วยกัน

สมัยท่านอาจารย์มั่นยังอยู่ ท่านได้รับความชมเชยว่ามีนิสัยในการสงเคราะห์เทวดาพูดเรื่องเทวดาเปรตผีพญานาครู้เรื่องกัน เป็นผู้มีก้น้อยสันโดษ ชอบอยู่โดดเดี่ยวในป่าในเขาคนเดียว มีนิสัยเด็ดเดี่ยวอาจหาญดี ประคองความเพียรดี ไม่ค่อยตื่นเต้นตามโลกสังสารที่นิยมนั้นๆ นี่ๆ กันอย่างง่ายตาย ถือป่าเข้าถ้าเสื่อมผาเป็นที่อยู่เรื่อยมาตามทางดำเนินของครูอาจารย์ที่พาดำเนิน ไม่เป็นคนมีนิสัยกลับกลอกประจบสอพลอ ที่เข้านอกออกในวิ่งไต่เข้าเหนือได้ แต่ยึดถือเอาสารประโยชน์อะไรไม่ค่อยได้ ชอบมีแต่ชื่อไม่มีตัวจริง ถ้าเป็นเงินก็มีแต่บัญชีไม่มีตัวเงิน ส่วนท่าน...นี่เป็นผู้มีคุณธรรมที่น่าชมเชย และชมว่าเป็นผู้พูดน้อยแต่ต่อมาก ไม่ค่อยมีการพูดพาล่ามลมๆ แล้งๆ ซึ่งความจริงไม่ค่อยมีดังที่ควรจะเป็น แต่ท่าน...นี่ชอบพูดจริงทำจริงเป็นนิสัย สมเป็นพระปฏิบัตินับแต่วันบวชมานับตั้งนี้

สำหรับอดิเรกของท่านไม่ค่อยมีมาก แต่บรรดาพระและคณะศิษย์ท่านก็ทราบได้ดีถึงสาเหตุที่ท่านไม่ค่อยมีสิ่งเหล่านี้มาก เนื่องจากท่านชอบเที่ยวอยู่แต่ป่าแต่เขาเป็นนิสัย ไม่ค่อยออกมาบ้านเมืองที่มีผู้คนมาก และท่านอยู่ไม่ค่อยเป็นที่ เป็นฐานที่ผู้คนจะพอทราบและเข้าถึงท่านได้ง่ายๆ อีกประการหนึ่ง ท่านมีนิสัยไม่ชอบเกลือกกล่นวุ่นวายกับผู้คนและเครื่องไทยทานทั้งหลายยิ่งกว่าการสนใจในธรรม จึงทำให้มีนิสัยชอบในทางเป็นนักแสวงธรรม และอยู่ตามสถานที่ที่เห็นว่าการบำเพ็ญเพื่อธรรมที่ตนมุ่งหมายจะสะดวก

ท่านอาจารย์องค์นี้ปกติชอบเผชิญกับเหตุการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับสัตว์ร้าย ซึ่งน่าจะเคยมีอริศัตรูต่อกันกับสัตว์ทั้งหลายมาแต่อดีตอยู่มากมาย จึงชอบเด่นในทางประสพภัยบ่อย

ที่สุดในชีวิตแห่งนักบวชท่าน แต่เมื่อสังเกตดูตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านมา ไม่ว่ารายใด มักจะมาเสริมกำลังทางจิตใจท่านให้เด่นขึ้นทุกคราวที่เผชิญ มิได้ทำให้เกิดความอาภัพ อับเฉาเศร้าใจและเป็นอันตรายแก่ชีวิตพรหมจรรย์ท่านแต่ประการใด ยิ่งเผชิญบ่อยก็ยิ่งทำให้ท่านเชื่อบุญเชื่อกรรมเชื่อศีลเชื่อธรรม และเชื่อสมรรถภาพทางจิตใจตนเองมากขึ้นกว่าปกติธรรมดา ที่ไม่ประสบพบปะสิ่งใด ๆ เสียเลย

จึงทำให้สันนิษฐาน หรือคิดค้นเดาไปตามความรู้สึกของวงนักปฏิบัติกรรมฐานด้วยกันว่า เพราะอำนาจแห่งเมตตาจิต อำนาจแห่งจิตของผู้ปฏิบัติ และอำนาจแห่งธรรมอันเป็นธรรมที่เคยให้ความไว้วางใจและความร่มเย็นแก่โลกตลอดมาก็ได้ จึงทำให้แคล้วคลาดปลอดภัย และได้กำลังจิตใจไปทุกกระยะที่มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น ท่านอาจารย์องค์นี้นักน่าจะอยู่ในข่ายแห่งความเป็นผู้มีเมตตาจิตแรง พอให้เกิดความสะดุดใจ เพื่อลดความโหดร้ายทารุณของสัตว์ต่าง ๆ ลงได้ จนกลายเป็นมิตรภาพอันสนิทสนมทางภายในแก่กันและกันได้ มิฉะนั้นคงเป็นอันตรายแก่ชีวิตพรหมจรรย์ไปนานแล้ว ไม่ได้มาเป็นเจ้าของประวัติทั้งที่องค์ท่านยังมีชีวิตอยู่ได้เลย

ธรรมจึงเป็นความมหัศจรรย์เกินคาด สำหรับผู้ที่ได้สัมผัสรับทราบประจักษ์ด้วยตนเอง แต่เป็นสิ่งที่ลึกลับสำหรับรายที่ไม่อยู่ในวิสัยจะมีทางทราบได้ แต่อย่างไรก็ตาม ธรรมต้องเป็นธรรมคู่เคียงกับโลกอยู่เสมอไป มิได้ขึ้นอยู่กับความสัมผัสรับรู้หรือไม่รู้ เชื่อหรือไม่เชื่อของใคร ๆ เพราะธรรมเป็นเอกสิทธิ์เอกธรรมตามหลักธรรมชาติของตนมาตั้งแต่เดิม มิได้ขึ้นอยู่กับอะไรพอจะเอนเอียงหรือคล้อยตามไปกับสิ่งนั้น ๆ

ท่านอาจารย์องค์นี้ท่านคงเชื่อคุณธรรมทั้งหลายดังกล่าวมาอย่างฝังใจ จึงชอบบุกป่าฝ่าอุปสรรคนานาชนิด ไม่มีท้อถอยอ่อนแอ แต่รู้สึกท่านพอใจและดำเนินวิธีนี้อย่างสนิทใจมากขึ้น เราทราบได้เวลาออกพรรษาแล้ว ท่านต้องออกเดินธุดงค์เข้าป่าเข้าเขาหายเงียบไปเลยทุกปี ไม่เห็นท่านมาอยู่มั่วสุมคลุกคลีกับใคร ๆ เห็นแต่ท่านเข้าป่าเข้าเขาเร่งความเพียรทางใจไม่มีลดละปล่อยวาง ท่านพูดเรื่องป่าเรื่องเขาเรื่องถ้ำเรื่องผาในสถานที่ต่าง ๆ ได้อย่างคล่องปากด้วยท่าทางอันพอใจจริง ๆ ยิ่งให้ท่านพรรณนาป่าพรรณนาเขาพรรณนาถ้ำพรรณนาถ้ำผาด้วยแล้ว ทำให้ผู้ฟังสนใจในสภาพเช่นนั้นอยู่แล้วเกิดความเพลินใจไม่อยากจะจบลงอย่างง่าย ๆ และวาดมโนภาพไปตามอย่างสุดซึ่งเพลินใจ ประหนึ่งตนก็จะไปปลงภาระอันหนักหน่วงคือกิเลสทุกประเภทจากบนบ่าคือดวงใจ ลงโดยสิ้นเชิงในที่ดังกล่าวนั้นจริง ๆ ฟังแล้วเกิดกำลังใจคิดอยากไปและอยู่ในที่เหมาะสม ๆ ดังท่านเล่าให้ฟังเป็นที่บำเพ็ญ ใจจะได้สงบเยือกเย็นง่ายกว่าที่ธรรมดาที่เคยอยู่มาจนจำเจ

ท่านเล่าว่า บางครั้งจะเป็นเวลาเรากำลังนั่งภาวนาอยู่ หรือจะเป็นเวลาเรานอนหลับก็ทราบไม่ได้ ตอนกลางคืนไม่ทราบว่าเป็นเวลาเท่าไร เสือโคร่งใหญ่ด้อมเข้ามาจนถึงแคร่

เล็ก ๆ ที่เราพักผ่อนโดยไม่รู้สึกตัวเลย ตื่นเช้าจึงเห็นรอยมัน เพราะบริเวณที่อยู่อาศัยเราปิดกวาดไว้อย่างเตียนโล่ง อะไรเดินเข้ามาต้องเห็นรอยทันที พอเห็นรอยมันตอนเช้าข้าง ๆ บริเวณจึงตามดูรอยมันเข้ามา ที่ไหนได้มันเข้ามาจนถึงแคร่ที่นอนเราจริง ๆ ไม่ได้ห่างกันอะไรเป็นเมตร ๆ คอก ๆ เลย เราจะดูรอยเท้าที่มันเหยียบไว้กับแคร่ที่นอนห่างกันเพียงศอกเดียวก็ไม่ถึง มันคงจะสูดดมกลิ่นคนดิบดีแล้วค่อยถอยออกไป เวลาไปก็กลับออกไปทางเก่าที่มันเข้ามานั่นเอง ไม่เที่ยวเดินตามบริเวณรอบ ๆ ที่เราพักอยู่เลย

พอเห็นรอยมันที่กล้าหาญเข้ามาจนถึงตัวคน เรารู้สึกเสียวนิด ๆ เพราะรอยมันใหญ่มากผิดปกติ แต่ก็เห็นมาเพียงคืนเดียวเท่านั้น ไม่เห็นมาอีกเลย เราเองก็พักอยู่ที่นั่นเป็นเดือน ๆ ถ้ามันสนใจจะเอาเราเป็นอาหารจริง ๆ ก็คงกลับมาอีก แต่เห็นหายเงียบไปเลย ได้ยินแต่เสียงมันร้องครวญครางอยู่ตามรอบ ๆ บริเวณธรรมดาเหมือนที่เคยได้ยินทั่ว ๆ ไป

ผู้เขียนเป็นคนนิสัยชอบแซก พอได้ยินท่านเล่าให้ฟังก็รีบเรียนถามเป็นเชิงส่งเสริมทันทีว่า นั่นเข้าใจว่ามันเข้ามาไหว้ชมบารมีท่านอาจารย์ต่างหาก มิได้เข้ามาฐานเป็นศัตรู เพราะมันเป็นสัตว์บวชบำเพ็ญธรรมไม่ได้เหมือนมนุษย์ เมื่อเดินเที่ยวปะปะมาเจอพระผู้มีเมตตาเข้าบ้างก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธา จะเข้ามากราบไหว้ชมบารมีในเวลาธรรมดาก็เกรงว่าพระท่านจะกลัว เลยแอบด้อมเข้ามาในเวลาท่านหลับจะได้ชมสนิทใจ ทั้งพระท่านก็ไม่รู้สึกตัวและไม่กลัว อันเป็นการเขย่าขวัญโดยผิดความมุ่งหมายที่มันอุตส่าห์มากราบเยี่ยมทั้งที พอได้ไหว้อย่างสนใจแล้วก็รีบถอยออกไปทันที กลัวท่านจะตื่นและกลัว ซึ่งอาจแสดงอาการหรือรำยมนต์วิชาคาถาอาคมอย่างใดอย่างหนึ่งใส่มันก็ได้ พอให้เสียสนใจที่มันเคารพเลื่อมใส กระผมคิดว่าควรจะเป็นอย่างนั้นมากกว่าอย่างอื่น ไม่เช่นนั้น มันคงไม่กล้าเข้ามาจนถึงที่อยู่แน่ ๆ

ท่านหัวเราะเบา ๆ แล้วพูดว่า มันจะไปรู้ความเลื่อมใสศรัทธาอะไรกับเรา นอกจากมันอาจคิดว่า นี่เป็นอาหารว่างของเราหรืออะไรกันแน่เท่านั้น จึงแอบเข้ามาดู พอทราบว่า เป็นคนซึ่งเป็นสิ่งที่มันเคยกลัวมาแต่เกิด จึงรีบหลบหนีไป นับแต่วันนั้นแล้วไม่เห็นมันมาด้อม ๆ มอง ๆ อีกเลยจนกระทั่งเราหนีจากที่นั่น ท่านว่าสัตว์พรรณนี้ก็แปลก ราวกับมีอะไรเข้าสิงใจให้มันคิดอยากมาดูพระกรรมฐาน ที่กำลังนั่งทำสมาธิภาวนาบ้าง กำลังเดินจงกรมทำความเพียรอยู่บ้าง กำลังนั่งภาวนาอยู่ภายในมุ้งบ้าง กำลังนอนหลับอยู่บ้าง บางทีอยู่ ๆ ตอนเช้ามันคิดอยากขึ้นมาหาเรา ก็ขึ้นมานั่งแบบสุนัข นั่งแล้วดูเราเอาอย่างดื้อ ๆ โดยไม่ทำท่าให้เรากลัว บางทีกลางคืนก็ทั้งเดินทั้งร้องครวญครางขึ้นมาหาเราอยู่ในถ้ำ เมื่อมาถึงแล้วก็นั่งดูเราเฉย ๆ แบบสุนัขนั่ง เสร็จแล้วก็ลงไปโดยไม่ทำท่าทำทางให้เป็นที่น่ากลัวอะไรเลย แต่เราก็อดขยาดมันไม่ได้ เพราะเป็นสัตว์ที่น่ากลัวมาแต่ไหนแต่ไรอยู่แล้ว

ที่แปลกก็คือไม่ว่าตัวใดมาหาเรา ณ ที่ใดและเวลาใดซึ่งมีแต่ชนิดลายพาดกลอนตัวใหญ่ๆ และยาวเหยียดน่ากลัวทั้งนั้น แต่มิได้แสดงอาการคำรามอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นที่น่ากลัวเลย เพียงมาดูๆ เสร็จแล้วก็หนีไป ไม่กลับมาอีกเลย ไม่ว่าเราพักอยู่ในที่เช่นไร เวลาเขามาหาเราก็มามีลักษณะเดียวกัน คือ มิได้แสดงตัวเป็นศัตรูและพยายามจะกัดฉีกเป็นอาหาร แต่มาในลักษณะสัตว์บ้านที่มีความเชื่องชินต่อคนมาแล้ว จึงมิได้แสดงตัวเป็นศัตรูต่อเรา แต่แสวงตาที่มันมองมาหาเราแต่ละครั้งนั้น รู้สึกคมกล้ามากตามธรรมชาติของมัน ทั้งที่มันมิได้ใช้แสวงตาสัมผัสไปด้วยความกลัวเกรงหรือหวาดหวั่นจะตะครุบเรากินเป็นอาหารเลย แต่ก็เป็นแสวงตาที่คมกล้าน่ากลัวตามธรรมชาติของมันอยู่นั่นเอง ผู้เขียนปากอยู่ไม่เป็นสุขจึงเรียนถามท่านว่า เวลามันเข้ามาหาท่านอาจารย์ อาจารย์ได้พูดอะไรกับมันบ้างหรือเปล่า

ท่าน : พูดบ้างเหมือนกัน เช่นว่าจะขึ้นมาทำไมที่นี่ เพราะไม่ใช่ทำเลหากินของแกเป็นที่พักภาวนาของพระท่านต่างหาก ไปเสีย ไปเที่ยวที่อื่น อย่าขึ้นมาที่นี่ เดี่ยวพระท่านกลัวแก จะเป็นบาปตกนรกนะ ที่ว่าเดี่ยวพระท่านกลัวนั้นว่าเฉยๆ ความจริงเรากลัวมันอยู่แล้วแต่ขณะที่มองเห็นที่แรก

ผู้ถาม : ท่านอาจารย์เคยเดินเข้าไปหามันบ้างหรือเปล่า ขณะที่มันขึ้นมานั่งดูท่านอาจารย์อยู่ต่อหน้า

ท่าน : บางครั้งก็เดินเข้าไปหามันเหมือนกันเวลาบอกให้มันหนีไป แต่มันยังไม่ไป คงนั่งดูเราเฉยอยู่ เราก็ดำเนินเข้าไปหามันซึ่งอยู่ห่างกันประมาณสามสี่วาเท่านั้น ทั้งเดินเข้าไปทั้งชี้ไม้ชี้มือบอกมันว่า โหน้ทำเลเที่ยวของแกไม่อด มีแต่ป่าแต่เขาทั้งนั้น จะเที่ยวที่ไหนก็ได้ตามชอบใจ ดีกว่ามาเที่ยวที่นี่ให้พระท่านกลัว ไปเดี๋ยวนี้ อย่าขึ้นมานั่งเล่นให้พระกลัว ท่านกำลังภาวนา เดี่ยวตกนรกนะ เวลาจะไป มันโดดปุกเดียวแล้วก็หายเงียบไปเลย มันคงรู้เรื่องของพระอยู่บ้างผมว่า ถ้าไม่รู้มันจะขึ้นมาหาอะไรในถ้ำที่เราอยู่ เพราะถ้ำบางแห่งก็โล่งโล่งไม่น่าอยู่และไม่น่าขึ้นมาสืบมาสำหรับสัตว์พรรณนี้ ซึ่งชอบอยู่ในที่กำบังหลบซ่อนเก็บเนื้อเก็บตัวตามนิสัย มันต้องรู้เรื่องของพระอยู่บ้าง จึงอุตส่าห์ขึ้นมาหาเราในลักษณะคล้ายคลึงกับเด็กที่คิดสนุก ก็พากันขึ้นไปหาพระบนถ้ำซึ่งเคยมีอยู่บ่อยๆ ในเวลากลางวันเงียบๆ แต่เสียดกับเด็กอยู่บ้างที่ชอบมาหาพระตอนกลางคืนหรือตอนเช้าๆ ก่อนบิณฑบาต

ผู้ถาม : ก่อนที่เสือจะขึ้นมานั้น ท่านอาจารย์เคยนึกอยากให้มันขึ้นมาหาบ้างหรือเปล่า

ท่าน : จะคิดอยากให้มันขึ้นมาหาประโยชน์อะไรเล่า แม้มันมาช่วยชะตาเรา ก็กลัวมันแทบจะตายและเหงื่อแตกโซกอยู่แล้ว ถ้ามันขึ้นอยู่ที่นั่นนานๆ ไม่ยอมลงไป น่ากลัวใช้จับมันเล่นงานในขณะนั้นโดยไม่ต้องสงสัย ใครจะคิดคะนองดีดอันอยากให้เสือขึ้นมาหาไม่เข้าเรื่องเข้าราวอย่างนั้นเล่า แล้วท่านหัวเราะนิดหนึ่ง

ก็เห็นท่านอาจารย์กล่าวหาญไม่นึกกลัวอะไร อยู่คนเดียวไม่มีเพื่อนคุยแก้วง นึกสนุก ขึ้นมาอยากให้เสือมาเป็นเพื่อนคุยบ้าง กระผมจึงได้เรียนถามอย่างนั้น

ท่านยิ้มแล้วพูดว่า หาเรื่องตายไม่เข้าท่าเข้าที่อะไรเลย ใครจะไปหาญคิดเช่นนั้น ซึ่ง เป็นความประมาทผิดธรรมดา เพื่อมันโผล่ขึ้นมาทำท่าเอาจริงเอาจัง จะมีโลกไหนให้คนกล้าไม่ รู้จักตายอยู่ละ ดังนี้

ปฏิปทาของพระกรรมฐานที่ท่านปฏิบัติกันมา ถ้าพิจารณาตามความคิดเห็นของคนทั่วไป ก็น่าจะเรียกว่าล่อแหลมต่ออันตราย แต่ถ้าพิจารณาไปตามธรรม ก็รู้สึกเป็นเรื่อง ธรรมดาที่คนเราเคยได้ประโยชน์ในทางใด ก็ชอบแสวงหาในทางนั้น ท่านที่เคยได้ผลจากการปฏิบัติในทางนี้ก็ย่อมตะเกียกตะกายในทางนี้ แม้ยากลำบากและเสี่ยงต่อความทุกข์และ ภัยต่างๆ ก็จำต้องอดทนเอาบ้าง บรรดาท่านที่พอทรงตัวเป็นหลักฐานทางจิตใจได้ จนได้ เป็นครูอาจารย์ของประชาชนพระเถร โดยมากท่านปฏิบัติกันแบบนี้แทบทั้งนั้น ดังท่าน อาจารย์มั่นพูดว่า ธรรมอยู่ปากตาย ถ้าไม่รอดตายก็ไม่เห็นธรรมดังนี้ ก็เพราะการเสี่ยงต่อ ชีวิตจิตใจความเป็นความตายจริง ๆ มีจิตใจมุ่งมั่นต่อธรรมแดนหลุดพ้นเป็นหลักยึด

พระกรรมฐานผู้ตั้งหน้าปฏิบัติจริง ๆ จึงมักเจอกับความอดอยากขาดแคลนประจำ ชีวิตในคราวเร่งความพากเพียร แต่จิตใจเฝ้ามองด้วยธรรม มีความสงบผ่องใสเป็นเรือนอยู่ ของใจ ไม่ส่ายแส่วนวาย รุดงควัตร ๑๓ ข้อ เป็นธรรมจำเป็นสำหรับท่านและเป็นธรรม คู่ชีวิตในการดำเนินเพื่อมรรคผลนิพพาน เช่นเดียวกับรุดงควัตรเป็นธรรมจำเป็นของพระ ครึ่งพุทธกาลจะนั้น บางองค์ชอบอยู่ร่มไม้ในหน้าแล้งจนมุ้งกลดขึ้นราดำๆ ต่างๆ ไปหมด ทั้งผืนเพราะน้ำค้างมาก และตกลงถูกกลดถูกมุ้งซึ่งปราศจากที่มุงที่บังในเวลากลางคืน ถ้า เป็นหน้าหนาว น้ำค้างก็ยิ่งมาก กลดกับมุ้งต้องเปียกทุกคืน ตอนเช้านำออกตากแดดทุกเช้า แม้เช่นนั้นก็ไม่พ่นขึ้นรา ถ้างัวผ้าได้ขึ้นราเป็นจุดดำเล็ก ๆ แล้ว แม้จะซักฟอกเท่าไรก็ไม่ยอม ออก ต้องขาดไปด้วยกัน แต่ก็เป็นเรื่องสุดวิสัยที่จะไม่ให้ขึ้นราได้เมื่อทนตากน้ำค้างไป นาน ๆ และแห้งไปกับตัว กว่าจะนำออกตากแดดให้แห้ง

การเดินจงกรมท่านก็เดินจริง ๆ พอให้เกิดผลเป็นความสงบสุขขึ้นมาได้ เดินแต่ละ ครั้งเป็นเวลาสาม สี่ ห้าชั่วโมง จนรู้สึกเมื่อยจริง ๆ ถึงจะออกจากทางจงกรม แล้วเปลี่ยนมา นั่งภาวนาต่อไปเป็นเวลาหลาย ๆ ชั่วโมงเช่นกันจึงจะหยุดพักผ่อน ผู้ตั้งใจปฏิบัติรุดงค กรรมฐานด้วยความเอาจริง จึงจะเห็นคุณค่าของรุดงค์แต่ละข้อว่าสามารถอำนวยความสะดวก ให้มากน้อยเพียงไร เพราะรุดงค์แต่ละข้อล้วนเป็นเครื่องสนับสนุนเพื่อธรรมเบื้องสูงขึ้นไป เป็นลำดับ ไม่มีแม้ข้อเดียวจะเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินเพื่อมรรคผลนิพพาน เป็นธรรม เครื่องฝึกให้ผู้ปฏิบัติเกิดความอาจหาญกล้าในธรรม และเป็นนักต่อสู้ทุกวิถีทางที่ จะยัง กิเลสให้เบาบางและหมดสิ้นไปจากใจ

ผู้ที่เคยอยู่แต่ในบ้านไม่เคยออกป่าย่อมไม่อาจเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะพึงเกิดมีในป่า อาจเห็นเพียงเหตุการณ์ในบ้านอันเป็นเรื่องธรรมดาที่ท่าน ๆ เรา ๆ เคยประสบกันมาจนเคยชิน แต่ไม่อาจคิดเพื่อเห็นโทษจากเหตุการณ์นั้น ๆ บ้างเพื่อปลดเปลื้องตนให้พ้นไป วันแล้ววันเล่าก็จำต้องโดนแต่เหตุการณ์ที่เคยโดน และได้รับความทุกข์ไม่เว้นแต่ละวันเวลาโดยไม่สนใจค้นหาสาเหตุพอให้มีทางผ่านไป

การอยู่ป่าที่อยู่ให้ถูกตามความมุ่งหมายของจุดจริง ๆ ผู้อยู่ป่าต้องเป็นนักต่อสู้เพื่อกู้ตนจากอุปสรรคต่าง ๆ ภายในใจจริง ๆ ไม่สักแต่อยู่แบบสัตว์ป่าที่เคยกับปามาจนจำเจ แต่อยู่เพื่อพิจารณาเรื่องของตัวที่เกิดขึ้นในแง่ต่าง ๆ โดยมีธรรมเป็นจุดมุ่งหมาย อะไรที่เป็นข้าศึกต่อการอยู่ป่า เรื่องใหญ่ก็คือความกลัวซึ่งเป็นกิเลสประเภทกิดขวางถ่วงใจให้ไม่ยอมอยู่ป่า เมื่อทราบว่าเป็นกิเลสเครื่องกีดกันทางเดินเพื่อมรรคผล ก็จำต้องชำระกำจัดปิดเป่าออกจากใจจนสิ้นไป เหลือแต่ความกล้าหาญชาญชัย ไปที่ไหนไปได้ อยู่ที่ไหนก็อยู่ได้ นอนที่ไหนก็นอนได้ ไม่กลัวตาย อันเป็นกิเลสอีกประเภทหนึ่ง ย่อมเห็นคุณค่าแห่งจุดข้อนี้ ประจักษ์ใจว่ามีความสำคัญเพียงไร พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติจุดข้ออยู่ป่าเป็นวัตร

นอกจากนั้นยังเห็นคุณในการอยู่ป่าว่า ไม่เลื่อนกล่นวุ่นวายกับสิ่งผสมทั้งหลาย ซึ่งโดยมากมักกดถ่วงจิตใจให้จมดิ่งลง ไม่มีวันพ้นพุ่มขึ้นพอเป็นตัวของตัวเองได้แม้ชั่วระยะหนึ่ง การชมทัศนียภาพต่าง ๆ ในป่าที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ก็ไม่เป็นเครื่องยุหย่อยก่อวนจิตใจให้ว้าวุ่นขุ่นมัวเหมือนสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้น ที่คอยแต่จะทำให้สับสนสับสนขณะที่โดนเข้าแต่ละสิ่งละอย่าง ยิ่งโดนอยู่ทั้งวันทั้งคืนตลอดเวลาไปก็ยิ่งพูดไม่ถูกว่าจะสามารถประคองตัวไปได้กี่เวลา กว่าจะหมดสติล้มทั้งยืนเพราะยาพิษต่าง ๆ ที่สุดคมอยู่ตลอดเวลาจากสิ่งนั้น ๆ ท่านผู้คิดอ่านไตร่ตรองจุดตามพระประสงค์เข้าใจมากน้อยเพียงไร ย่อมเห็นคุณค่าของจุดข้ออยู่ในป่าได้มากเพียงนั้น เพราะจุดข้อเป็นธรรมเครื่องสำอางอันสวยงามประดับพระศาสนาไว้อย่างน่าอัศจรรย์ตลอดไป ไม่อับเฉาเศร้าหมองในวงพุทธบริษัทผู้รักษาไว้ได้และไม่ปล่อยยให้ร่วงโรยเสียไป และประดับพระผู้ทรงจุดข้อนี้ไว้ได้ให้เป็นสิ่งมโหฬารในธรรมวินัย ไม่มีที่ต้องดิ้นทั้งภายในภายนอก

ในถ้ำ เจ็อมผา ป่า เขา ลำเนาไพร ป่าช้า ป่ารกชัฏ ในเขานอกเขาที่มีอยู่ตามธรรมชาติและอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้าน เป็นสถานที่ให้สติปัญญาความรู้ความฉลาดแก่พระผู้สนใจในธรรมเพื่อเปลื้องตน ไม่ชอบเลื่อนกล่นวุ่นวายกับสิ่งใดที่เป็นข้าศึกต่อการดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์ สถานที่ดังกล่าวนี้เป็นความนิยมทางพุทธศาสนามาตั้งแต่เดิม ครั้นพุทธกาลมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นแนวหน้ากล้าหาญ ไม่ทรงสะทกสะท้านกับความเป็นความตาย ทรงบำเพ็ญพระองค์อยู่ในสถานที่เช่นนั้นมาก่อน จนได้ตรัสรู้ธรรมดวงเลิศและสั่งสอนเวไนย

สาวกทั้งหลายที่ได้สัจธรรมและสถานที่ที่เหมาะสมต่าง ๆ จากพระองค์ ต่างพากันบำเพ็ญตามรอยพระบาท จนเกิดสติปัญญาความฉลาดทันกลมารยาภายใน ที่เคยหลอกลวงพาให้ตกนรกในภพน้อยภพใหญ่มานานแสนนาน และสลัดทิ้งความสกปรกโสมมภายในใจของตนเสียได้โดยสิ้นเชิง ในป่านั้น ๆ บ้าง ในเขาลูกนั้น ๆ บ้าง ในถ้ำนั้น ๆ บ้าง ในเงื้อมผาป่าไม้แถบนั้น ๆ บ้าง ในป่าช้านั้น ๆ บ้าง ในเรือนร้างว่างเปล่านั้น ๆ บ้าง ได้ร่มไม้ที่อยู่โดดเดี่ยวในราวป่าราวเขานั้น ๆ บ้าง ที่เชิงเขานั้น ๆ บ้าง สถานที่เหล่านั้นจึงเป็นที่เพาะปลูกธรรมภายในใจของผู้ปฏิบัติ ให้มีหลักฐานมั่นคงภายในได้ตลอดมาถึงปัจจุบันสมัย

ถ้าเทียบตามความนิยมในสมัยนี้ก็ไม่ผิดอะไรกับ มหาวิทยาลัยใหญ่ ๆ ที่มีชื่อเสียงซึ่งเป็นสถานที่ทำปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก หรือมหาบัณฑิตอะไรสุดแต่จะเรียกสำหรับนักศึกษาทั้งหลายที่สนใจเพื่อเรียนความรู้จบแล้ว กลับมาสู่ภูมิลำเนาของตน ๆ และทำประโยชน์แก่ประเทศชาติต่อไป สถานที่เหล่านี้ ครั้นพุทธกาลถือเป็นสำคัญเรื่อยมาตลอดปัจจุบัน สำหรับนักศึกษาปฏิบัติธรรมชั้นต่าง ๆ ได้บำเพ็ญเต็มสติกำลังของตน วิชาชั้นต่าง ๆ ที่ควรได้ควรถึงมหาวิทยาลัยป่าเป็นต้นนั้น คือปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก จนถึงชั้นอัครมหาบัณฑิต ชั้นธรรมที่เรียนและปฏิบัติในสถานที่ดังกล่าวซึ่งควรเรียกมหาวิทยาลัยได้แก่ ชั้นโสดาปัตติมรรค-ผล สกิทาคามิมรรค-ผล อนาคามิมรรค-ผล และอรหัตมรรค-ผล แล้วบรรลุถึงนิพพานหนึ่งในขณะเดียวกัน ซึ่งควรเทิดนามว่าอัครมหาบัณฑิต เพราะผู้เรียนจบชั้นสุดท้ายนี้แล้วเป็นบุญยกเขตแก่ตนและผู้อื่นโดยสมบูรณ์ ไม่มีวิชาใดที่ยิ่งกว่านี้ในไตรภพ

ดังนั้นป่าเขาลำเนาไพรเป็นต้น เพื่อสอดคล้องต้องกันกับโลกที่เป็นคู่เคียงกันมาดั้งเดิม จึงควรให้นามสถานที่เหล่านี้ว่าเป็นมหาวิทยาลัยของอัครมหาบัณฑิต คือพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นเจ้าของพระศาสนา ทรงจัดขึ้นนับแต่วันเริ่มประกาศพระศาสนาและประทานแก่ภิกษุบริษัทตลอดมา โดยใจความย่อว่า รุกขมูลเสนาสน์ เป็นต้น ลำดับต่อมา ยังประทานอุตงค์เพิ่มเข้าอีก ๑๓ ข้อ ซึ่งมีข้ออยู่ป่าและอยู่รุกขมูลร่มไม้อยู่ในอุตงค์นั้นด้วย

มหาวิทยาลัยเหล่านี้แล ที่พระครั้งพุทธกาลท่านสนใจอยู่เรียนและปฏิบัติกันเป็นล่ำเป็นสันเป็นน้ำเป็นเนื้อจริง ๆ จนสำเร็จเป็นปริญญาตรี โท เอก และอัครมหาบัณฑิต นำธรรมที่บริสุทธิ์เนื้อแท้ มาประกาศสั่งสอนหมู่ชนแทนพระศาสดา พอทรงเบาพระภาระลงบ้าง พระศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองออกไปยังหมู่ชนเหล่าต่าง ๆ ไม่มีประมาณ ทั้งนี้เพราะอาศัยมหาวิทยาลัยป่าเขาเป็นต้น เป็นสถานที่อำนวยประโยชน์มหาศาล ทั้งแก่พระศาสดาและสาวกทั้งหลาย ให้สำเร็จวิชาอัครมหาบัณฑิตขึ้นมา ให้โลกได้กราบไหว้บูชาเป็นขวัญตาขวัญ

ใจตลอดมาถึงชาวเราทั้งหลาย ได้ถือเป็นเส้นชีวิตจิตใจและปฏิบัติตามตลอดมา พอรู้ประสีประสาว่าเป็นผู้เป็นคนตามภูมิมนุษย์ที่นิยมกัน

ธุดงค์วัตร เมื่อเทียบกับสถานที่ที่ควรตั้งมหาวิทยาลัย และวิชาที่ควรบรรจุเข้าในหลักสูตรมหาวิทยาลัยทางโลก ธุดงค์วัตร ๑๓ กับชั้นวัตร ๑๔ ของทางศาสนาก็เป็นได้ทั้งสถานที่ตั้งมหาวิทยาลัย และหลักวิชาแห่งมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยแยกออกจากธุดงค์บางข้อที่ควรเป็นสถานที่มหาวิทยาลัยแห่งการอยู่บำเพ็ญศึกษาตามกาลอันควร คือ ข้อถือการอยู่ป่าเป็นวัตร อยู่รุกขมูลคือร่มไม้เป็นวัตร อยู่ป่าช้าเป็นวัตร การเยี่ยมป่าช้าเป็นวัตร การอยู่เสนาสนะที่ท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร อยู่ที่แจ้งปราศจากที่มุงที่บังเป็นวัตร สถานที่ที่ควรอนุโลมเข้าในที่นี้ก็อนุโลมได้ เช่น ถ้ำ เจือมผา เรือนว่างที่ปราศจากคนอยู่อาศัย เป็นต้น

ส่วนที่ควรสงเคราะห์เข้าในหลักวิชาคือภาคปฏิบัติแห่งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ก็สงเคราะห์เข้าตามควร เช่น การถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร การถือเฉพาะผ้าสามผืนเป็นวัตร การบิณฑบาตเป็นวัตร การฉันในบาตรเป็นวัตร การฉันหนเดียวในวันหนึ่งๆ เป็นวัตร การห้ามภักตร์ที่ตามมาที่หลังเป็นวัตร การไม่พักนอนเป็นคินๆ ไปเป็นวัตร ธรรมเนียม ๔๐ ห้อง ซึ่งเป็นหลักวิชาทางภาคปฏิบัติก็สงเคราะห์เข้าด้วยกันกับธุดงค์ภาควิชาการ

สรุปแล้วพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สมบูรณ์ด้วยวิชาแขนงต่าง ๆ และเป็นมหาวิทยาลัยศาสนาмаแต่พระศาสดาเริ่มประกาศธรรมสอนโลก สถานที่ตั้งมหาวิทยาลัย และหลักวิชาประจำมหาวิทยาลัยก็มีหลายแห่งด้วยกัน ตามแต่นักศึกษาจะเลือกอยู่และศึกษาอบรม สถานที่สำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงชมเชยว่าเป็นมหาวิทยาลัยชั้นเยี่ยม คือ ป่าหนึ่ง โคนไม้หนึ่ง ป่าช้า ป่าชฎาหนึ่ง ที่แจ้งหนึ่ง ที่พิเศษออกไป คือ ถ้ำ เจือมผา บนเขา ไหล่เขา หุบเขา ชายป่า ชายเขา เหล่านี้ล้วนถือเป็นสำคัญและทรงชมเชยเป็นคู่เคียงกันมา

วิชาที่นับเข้าในหลักสูตรมหาวิทยาลัยได้แก่ ธุดงค์วัตรภาคปฏิบัติประจำอิริยาบถต่างๆ ดังที่เขียนผ่านมาแล้ว คือ ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถือไตรจีวรเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถือฉันในบาตรเป็นวัตร ถือฉันหนเดียวในวันหนึ่งๆ เป็นวัตร เป็นต้น และ ธรรมเนียม ๔๐ มีอานาปานสติ เป็นต้น (นี้ถ้ามีโอกาสจะอธิบายทีหลัง) ล้วนเป็นหลักวิชาที่ผู้ปฏิบัติตามจะไม่ผิดหวัง ในปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก และอัครมหาบัณฑิตซึ่งให้ตำแหน่งแก่นักศึกษาบำเพ็ญ ผู้สนใจตามหลักวิชาอยู่แล้วทุกรุ่นและทุกชั้นแห่งปริญญา

สถานที่มหาวิทยาลัยดังกล่าวมีบริเวณกว้างขวางมาก ไม่คับแคบเหมือนมหาวิทยาลัยทั้งหลายที่โลกเรียนกันและมีอยู่ทั่วไป บรรจุคนได้เป็นจำนวนมากทั้งหญิงทั้งชาย นักบวชและฆราวาส ทุกชาติชั้นวรรณะ ไม่กำหนดเพศวัยตลอดวิทยฐานะ เปิดรับทั้งหน้าแล้งหน้าฝน ทั้งกลางคืนกลางวัน ทั้งวันธรรมดาและวันเสาร์วันอาทิตย์ เปิดอยู่ตลอดเวลา นับแต่วันตั้งมหาวิทยาลัยเป็นต้นมาจนบัดนี้ เป็นเวลานานร่วมสองพันหกร้อยปี

โดยพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้อำนวยการสร้าง และเป็นศาสตราจารย์สั่งสอนด้วยพระองค์เอง เริ่มรับสอนแต่ชั้นอนุบาล ประถมมูล จนถึงชั้นปริญญาอักษรมหาบัณฑิตจิตเป็นธรรมแห่งเดียว นักศึกษาของพระพุทธเจ้าเรียกว่าพุทธบริษัทสี่คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เวลานี้ภิกษุณีไม่มีจึงเอาสามเณรเข้าแทน

นักศึกษาบำเพ็ญจากมหาวิทยาลัยรุ่นแรกคือ เบญจวัคคีย์ทั้งห้า มีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นต้น รุ่นที่ ๒ คือ พระยสกุลบุตรกับสหาย ๖๐ คน รุ่นที่ ๓ คือ ชฎิลสามพี่น้องที่เป็นอาจารย์ รวมทั้งบริวารของแต่ละอาจารย์เป็นจำนวนพันสามองค์ด้วยกัน ท่านเหล่านี้ล้วนสำเร็จการศึกษาอบรมจากหลักวิชาวิมุตติแห่งมหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นชั้นอักษรมหาบัณฑิตทั้งสิ้น และเป็นศาสตราจารย์ชั้นรองพระพุทธเจ้าลงมาโดยฐานะตำแหน่ง คือ เป็นสาวกอรหันต์ ทำการสั่งสอนประชาชนช่วยพระภาระของพระศาสดาให้เบาลง สิ้นน้ำใจเป็นเครื่องตอบแทนคือผลงานที่เกิดแก่ประชาชนมากมาย นั้นท่านถือเป็นที่พอใจคุ้มค่ากับความเมตตาที่มีแก่หมู่ชนแล้ว ถ้าพูดแบบโลกนิยมเกี่ยวกับค่าตอบแทน ท่านก็มีนิตยภัตเดือนละ ๓๐ บาทเสมอกันทุกองค์ นับแต่พระศาสดาลงมาถึงสามเณรน้อยๆ นับว่าเป็นความเสมอภาคดีมาก ยากจะหาน้ำใจใดเสมอด้วยน้ำใจของพระอัครมหาบัณฑิตทั้งหลาย ที่มีเมตตาต่อโลกเสมอมาไม่มีลดหย่อนผ่อนคลาย

ฉะนั้น ชาวพุทธเราจึงกล้ายืนยันได้ว่า มหาวิทยาลัยก็ดี หลักสูตรต่างๆ แห่งมหาวิทยาลัยก็ดี ของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงอำนวยการสร้างและการสอนเอง และรับสั่งพระสาวกอรหันต์ทั้งหลายให้สั่งสอนแทนในสมัยนั้น เป็นมหาวิทยาลัยและหลักวิชาที่เลิศโลก ไม่มีวิชาใดเสมอเหมือนในไตรภพ แม้เทวบุตรเทวดา อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ นาค ครุฑทั้งหลาย ยังยอมรับนับถือและยกย่องพระองค์เป็นครูเอก อัครมหาบัณฑิตในสามภพ ดังมีในบทพุทธคุณว่า สัตถา เทวมนุสสานัง เป็นต้น แม้พระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของแห่งศาสนาก็ทรงอุบัติตรัสรู้ขึ้นในท่ามกลางแห่งมหาวิทยาลัย และวิชาวิมุตติทั้งหลายดังกล่าวมา จึงทรงยกย่องเทิดทูนสถาบันป่าเหล่านี้มาประจำศาสนาของพระองค์

เวลากุลบุตรบวชเป็นพระก็ทรงสอนกรรมฐานห้าและอนุศาสน์มีการอยู่ร่วมไม่เป็นต้น ให้เป็นเข็มทิศทางเดินของปฏิบัติ และเครื่องมือฟาดฟันบุกเบิกดงหนามป่า ทึบคือกิเลสชนิดต่างๆ ภายในใจที่ปิดกั้นกันจิตไม่ให้มองเห็นทางเดินเพื่อมรรคผลนิพพาน ให้เตียนโล่งไปด้วยธรรมาวุธที่ประทานให้ เวลาบวชเป็นเณรก็สอนกรรมฐานห้าให้เป็นเครื่องมือต่อสู้กับมารร้ายต่างๆ ให้พินาศขาดสูญไปจากใจ เป็นเพียงไม่ทรงสอนอนุศาสน์เกี่ยวกับการอยู่ป่าอยู่เขาเท่านั้น ทั้งนี้อาจทรงเห็นว่ายังเล็กอยู่ จึงยังไม่ส่งเข้าแนวรบอันเป็นชัยสมรภูมิสำคัญ พระสาวกอรหันต์จำนวนมากในครั้งพุทธกาล แทบพูดได้ว่าร้อยทั้งร้อยที่สำเร็จจากสถาบันแห่งป่าดังกล่าวมา

พระพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกทั้งหลายก็ดี ท่านเรียนปริยญาธรรมจนถึงชั้นอัครมหาบัณฑิตจากป่าจากเขา วิชาที่ท่านสำเร็จจากมหาวิทยาลัยดังกล่าวล้วนเป็นวิชาประเภทวิมุตติ เวลานำออกมาประกาศสั่งสอนโลกจึงเป็นวิชาที่แน่นอนและไว้วางใจได้ ทั้งองค์ท่านผู้สำเร็จและวิชาที่สำเร็จมา ไม่มีสิ่งแปลงปลอมเคลือบแฝงอยู่เลย ผิดกับวิชาและผู้ศึกษาทั่วไปอยู่มาก แต่มหาวิทยาลัยสงฆ์ดังกล่าวนี้หาท่านผู้สมัครเรียนยาก อาจเป็นเพราะสถาบันนี้มอบความเป็นใหญ่ให้เจ้าตัว ซึ่งกำลังเป็นนักศึกษาปกครองตนเอง มากกว่าผู้อื่นจะมาปกครองและบังคับบัญชาเช่นมหาวิทยาลัยทางโลกเขาทำกัน คือ การเข้าอยู่ศึกษาในสถาบันนี้แต่ละแห่งก็ให้เลือกเอาตามใจชอบ

การเรียนวิชาตามหลักสูตรต่างๆ ที่มีอยู่ในสถาบัน ก็มอบให้เป็นสิทธิ์ความสมัครใจของแต่ละท่านจะเลือกเรียนเอง อาจารย์กับนักศึกษาให้เลือกเอาจากตัวเอง ถ้าอาจารย์กล้าหาญมีอุปนิสัยต่างๆ สอนศิษย์คือตัวเอง บังคับตัวเองด้วยความแสบคาย ทั้งอาจารย์และนักศึกษาซึ่งอยู่ในคนๆ เดียวกัน ก็จะก้าวเข้าสู่ความสงบสุข แม้เข้าไปอยู่ในป่ากับสัตว์เลื้อยคลานชนิดก็ไม่กลัว อยู่ด้วยความสงบสุขเย็นใจ และสนุกรื่นเริงไปกับเสียงสัตว์ชนิดต่างๆ ที่มาขับกล่อมบรรเลงเพลงป่าตามประสาของเขาให้ฟังอย่างเพลินใจ ได้คติไม่ขาดทุนสูญเสียเหมือนเพลงมนุษย์ที่แสนบาดลึกลงชั่วหัวใจ ถ้าใจยังตื่นเต้นอยู่คอยแต่จะโผล่หัวออกมารับอากาศ อาจถูกพายุเพลงพัดผันให้ขาดกระจุยกระจายไปอย่างไม่เป็นท่าหน้าดูเลยก็ได้ และเสียไปทั้งคนทั้งทรัพย์จนยับยั้งตั้งตัวไม่ได้และเสียไปจริง ๆ

แต่เพลงของสัตว์ป่าที่ขับกล่อมตามกาลเวลาของเขา ฟังแล้วทำให้เพลินและสงสารอย่างจับใจ ยิ่งพระกรรมฐานไปพักอยู่ที่ใด สัตว์ต่างๆ ไม่ว่าสัตว์สองเท้า สัตว์สี่เท้า สัตว์มีปีกไม่มีปีกชนิดต่างๆ มักจะรวมกันมาอยู่แถบบริเวณที่ท่านพักเสมอ พักอยู่นานเท่าไรยิ่งพากันมามากเข้าทุกที เสียงเรียกร้องหากันสนั่นป่าไปหมดในบางเวลา ตามภาษาสัตว์ที่มีเพื่อนฝูงเช่นเดียวกับมนุษย์เรา และคิดถึงกันเป็นธรรมชาติของสัตว์ที่มีหัวใจเป็นเพียงพูดภาษามนุษย์ให้เราฟังไม่เป็นเท่านั้น แต่เขาก็มีภาษาประจำชาติของตนทุกๆ ชนิดเช่นเดียวกับมนุษย์เรานี่เอง

การร้องเรียกหรือคร่ำครวญหากันนั้นแล พระท่านเรียกว่าเขาร้องเพลง และมีเป็นระยะๆ ตอนเช้าเป็นพวกหนึ่งร้อง ตอนสายพวกหนึ่งร้อง ตอนบ่ายพวกหนึ่งร้อง ตอนเย็นพวกหนึ่งร้อง ตอนกลางคืนพวกหนึ่งร้อง ตอนดึกพวกหนึ่งร้อง ตอนค่อนคืนพวกหนึ่งร้อง ตอนจวนสว่างพวกหนึ่งร้อง ราวกับผลัดเปลี่ยนเป็นเวรกัน ความจริงก็คงเหมือนไก่บ้านเราขันตามเวลาของมันนั่นเอง แต่สัตว์มีหลายพวกและนิยมเที่ยวหากินและร้องในเวลาต่างๆ กันจึงไม่ค่อยขาดระยะแม้เวลากลางคืน เพราะสัตว์ที่หากินในเวลากลางคืนก็มีมาก

เช่นเดียวกับสัตว์ที่หากินในเวลากลางวัน ฉะนั้นเสียงร้องครางต่างๆ จึงมีไม่ขาดระยะตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมง

การอยู่และศึกษาวิชาธรรมตามนโยบายทางพุทธศาสนาในสถาบันดังกล่าว จึงรู้สึกลำบากผิดกับที่เรียนตามคัมภีร์อยู่มาก แต่ถ้าทนเรียนและปฏิบัติได้ หากมีผล ๆ มากมี อันเป็นสิ่งสำคัญ และทราบประจักษ์ใจตัวเอง คัมภีร์ที่อุตสาหะบิกบั้นแทบเป็นแทบตาย ผู้ไม่ใจกตัญญูล้าหน้านักบวชจริงๆ ย่อมอยู่ไม่ได้ เพราะเป็นราวกับถูกตัดสันดานอยู่ตลอดเวลา ส่วนจะมีใครมาบังคับขู่เข็ญนั้นไม่มี นอกจากเจตนาความหวังก้าวหน้าของตนเป็นเครื่องบังคับไปในตัวเท่านั้น งานทางศาสนานี้ เมื่อเราได้ทำด้วยตัวเองจนเห็นฤทธิ์เดชของความลำบากทรมานทุกสิ่งทุกอย่างแล้วนั้นแล จะเห็นความเก่งกาจอาจหาญของพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายว่า เป็นเลิศนักบริบทที่แท้จริง

เรื่องที่จะตัดความสงสัยทั้งหลายลงได้อย่างประจักษ์กับตัวเองคือคนอื่นกลัว ถ้าเรายังไม่ประสบความสำเร็จแบบนั้นก็ยังไม่เห็นเป็นของแปลกที่น่าคิด คนอื่นทุกข์ ถ้าเรายังไม่ประสบทุกข์แบบนั้นก็ยังไม่เห็นเป็นของแปลกที่น่าคิด คนอื่นทรมานตนด้วยความเพียรโดยวิธีต่างๆ ที่แสนทุกข์แสนลำบาก ถ้าเรายังไม่ประสบความสำเร็จแบบนั้นด้วยตัวเองก็ยังไม่เห็นเป็นของแปลกที่น่าคิด ความทุกข์ความทรมานเพราะเหตุต่างๆ ที่เกิดจากการฝึกลบธรรมด้วยความเพียรของผู้อื่น ถ้าเรายังไม่ประสบสิ่งนั้นด้วยตัวเองก็ยังไม่เห็นเป็นของแปลกที่น่าคิด ตลอดความสุขที่เป็นผลน้อยมากที่เกิดจากการฝึกลบธรรมนั้นๆ ของผู้อื่น ถ้าเรายังไม่ได้ประสบด้วยใจตัวเอง ก็ยังไม่เห็นเป็นของแปลกที่น่าคิดน่าอัศจรรย์อะไรนัก หากจะเป็นความเชื่อว่าเป็นอย่างนั้นได้จริงตามคำบอกเล่าก็ยังไม่ถึงใจอยู่นั่นเอง

ต่อเมื่อเราได้ประสบด้วยตัวเราเองทั้งฝ่ายเหตุ คือการฝึกลบธรรมตนด้วยวิธีต่างๆ และได้รับทุกขเวทนา ร้อยแปดพันประการจากการนั้นๆ และฝ่ายผลคือความสุขที่ได้รับจากการฝึกลบธรรมด้วยวิธีต่างๆ นับแต่ขั้นต่ำไปถึงขั้นสูงสุดด้วยใจตัวเองแล้วนั้นแล จึงจะเห็นเป็นของแปลกที่น่าคิดมาก และอาจพูดได้ว่าเป็นที่น่าคิดอย่างเต็มหัวใจ เห็นทุกข์โทษก็เห็นอย่างเต็มหัวใจ เห็นคุณที่เกิดจากเหตุที่ทรมานก็เห็นอย่างเต็มใจ หายสงสัยทุกอย่าง ไม่ต้องไปถามใครอีกแล้วเพราะเป็นสิ่งที่ประจักษ์ใจ ทั้งโทษทั้งคุณ ทั้งสุขทั้งทุกข์ที่เกิดจากตนผู้เดียว

พระพุทธเจ้าผู้มีพระเมตตามหาคุณแก่โลก มีพระประสงค์อยากให้สัตว์โลกปฏิบัติและรู้เห็นอะไรหรือสัมผัสอะไรด้วยตัวเอง ไม่ประสงค์ให้เชื่อแบบมโนคติที่คนอื่นเล่าให้ฟังแม้เป็นความจริง การปฏิบัติธรรมทุกชั้นอันเป็นวิสัยของตนจะควรรู้ควรเห็น ก็อยากให้เห็นด้วยใจตัวเอง ดีกว่าไปฟังจากใครรู้จากใครที่มีใช้สมบัติของตนผู้ทำเอง แต่มีพระประสงค์ให้ทำเองรู้เองเห็นเองอันเป็นสมบัติของตัวแท้ ไม่มีใครกล้ำมาแบ่งส่วนให้บกพร่องไปจากตัวได้ การเข้าป่าก็มีประสงค์ให้ผู้ปฏิบัติเข้าอยู่เอง แม้จะเจอสัตว์ร้ายมีเสือเป็นต้นก็

ขอให้เจอตัวตัวเอง ขณะเจอกับเสือมีความกลัวมากน้อยเพียงไรก็ให้ทราบกับตัวเอง การหลบหลีกแก้ไขด้วยอุบายต่าง ๆ ก็ขอให้เป็นการฉลาดแห่งสติปัญญาของตัวเอง

ใจที่ฝึกกรรมฐานได้ทันกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ๆ ก็ขอให้เป็นใจของตัวเอง ความสุขกายสบายใจที่ได้รับจากการฝึกกรรมฐานได้นั้นก็ขอให้เป็นใจอันมีค่าของตัวเอง ดีกว่าเป็นข่าวดีมีค่าของผู้อื่น จิตบรรลุมรรคผลทุกชั้นเพราะการฝึกกรรมฐานนั้น ๆ ก็ขอให้เป็นใจของตัวเอง เป็นผู้บรรลุ การหลุดพ้นจากทุกข์ทางใจก็ขอให้เป็นใจของตัวเองหลุดพ้นไปเอง ดีกว่าเป็นข่าวของผู้อื่นหลุดพ้นไปเพราะความปากเพียรของเขา สมกับศาสนาเป็นสมบัติของผู้สนใจ บำรุงรักษาโดยเฉพาะ ปกติศาสนาเป็นสมบัติกลางของทุกคนที่สนใจปฏิบัติรักษา แต่กลับเป็นสมบัติของเราอย่างสมบูรณ์ด้วยการบำเพ็ญให้สมบูรณ์ในใจเราเอง จะเรียกว่าเป็นผู้ฉลาดใช้อุบายสติปัญญาของตัวเองพาข้ามโลกข้ามสงสารถึงพระนิพพาน ตามความมุ่งหมายของพระศาสดาผู้เป็นเจ้าของศาสนา ที่สอนหมู่ชนด้วยพระปริชาสามารถ มุ่งความเฉลียวฉลาดแก่ผู้มาอาศัยร่มเงาแห่งพระบารมี ให้ได้บรรลุมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลชั้นสุดยอดปลอดภัย สิ้นความเสียดจำใจที่เคยเป็นข้าศึกมาประจำภพชาติ

เมื่อบรรลุถึงขั้นอัครมหาบัณฑิตจอมปราชญ์แล้ว ก็ชื่อว่าเรียนจบหลักวิชาในมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์ ไม่จำเป็นต้องไปเรียนที่ไหนต่ออีกในอัตภาพที่เป็นอยู่ ท่านเรียกว่าเรียนจบพรหมจรรย์โดยสมบูรณ์ ที่ว่าพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายท่านเรียนจบนั้น ท่านเรียนจบเรื่องในพระทัยและในใจนี้แล มิใช่จบที่ไหนอื่นนอกไปจากใจ เพราะใจเป็นผู้พาให้หลงเกิดและตายเพียงดวงเดียวเท่านั้น เมื่อเรียนจบที่ใจแล้ว ก็หมดเรื่องทั้งมวลโดยสิ้นเชิง

พระอุตรกรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่น ท่านพยายามเรียนอยู่แถวกายนครและจิตนครที่เป็นแหล่งใหญ่แห่งไตรภพ แม้จะไปอยู่ในป่าในเขาในถ้ำเงื้อมผาหรือสถานที่ใด จุดใหญ่ก็เพื่อรู้เรื่องของจิตเป็นสำคัญ แม้ปัจจุบันนี้ก็ปรากฏว่ามีพระกรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่นจำนวนมากจำพรรษาอยู่ในป่าในเขาเช่นเดียวกับท่านพาดำเนินมา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเรื่องของจิตเป็นสำคัญ การฝึกกรรมฐานด้วยวิธีต่าง ๆ ตามจริตนิสัยและสติปัญญาความสามารถ ก็เพื่อรู้จุดจบคือใจนี้เองเป็นสำคัญ ท่านที่มุ่งต่อความหลุดพ้นอย่างแรงกล้าจึงเป็นเหมือนผู้ตายไม่มีปาฐาคอยให้คนอื่นเผาศพเก็บซากศพ ถึงคราวแล้วที่ไหนก็ได้ไม่เป็นกังวล และนั่นคือปาฐาอันตายตัวแล้ว

เวลายังครองชั้นธออยู่ พออยู่ที่ไหนเป็นที่สะดวกแก่ความเพียรก็อยู่ที่นั่นไป ประกอบความเพียรไปไม่ลดละหยุดยั้ง นั่งอยู่ก็เพียร ยืนอยู่ก็เพียร เดินอยู่ก็เพียร นอนอยู่ก็เพียร เว้นแต่หลับ ไม่เช่นนั้นไม่ทันร่องรอยของกิเลสตัณหาซึ่งมีวิชาพาสัตว์ตายรอบโลกสงสารและรวดเร็วยิ่งกว่าพายุบูแคม เพียงขณะเดียวมันจุดไปได้ออกโลกในสามภพตามไม่ทัน

และชนทุกซ์มาให้เจ้าของผู้โง่เขลาเบาปัญญาว่ามันได้รับส่วย ทั้งเผ็ดทั้งร้อน ทั้งทุกซ์
 ทรมาณ ไม่มีรสแห่งทุกซ์ใดเสมอกับรสแห่งทุกซ์ที่กิเลสชนิดต่างๆ ชนมาทับถมหัวใจ ฉะนั้น
 ผู้เห็นโทษของมันอย่างถึงใจแล้ว จำต้องเพียรละทุกเวลาเวลาที่ไม่มีคำว่าเข้า สาย บ่าย เย็น
 เพื่อพักผ่อนนอนใจให้กิเลสตัณหาเหี้ยมยำทำลายอีกต่อไป อย่างไรก็ตามจะถึงฝั่งแห่งความ
 ปลอดภัยไร้ทุกซ์

แม้จะยากลำบากก็ฝืนทน โดยคิดประมวลภพชาติต่างๆ ของตนที่จำต้องหมุนไป
 เพราะแรงของอวิชชาตัณหา ว่าทุกซ์ต้องแทรกสิงอยู่ได้ในภพนั้นๆ ถ้าไม่รีบแก้ไขปลด
 เปลื้องให้ผ่านพ้นไปเสียในชาติที่ควรแก่การอยู่เวลานี้ เพราะชาตินี้เป็นที่แน่ใจว่าตัวเป็น
 มนุษย์เต็มภูมิ และเป็นเพศแห่งนักบวชที่ควรจะทำกิเลสให้เหือดแห้งจากใจได้อย่างมัน
 เหมาะ ไม่มีชาติใดที่จะคาดได้ถึงในอนาคตว่า จะเป็นชาติที่เหมาะสมเหมือนปัจจุบันที่กำลัง
 เป็นอยู่เวลานี้ กิจใดที่จะควรริบบำเพ็ญให้เต็มภูมิที่มนุษย์ควรได้ควรถึง กิจนั้นคือกิจที่เรา
 กำลังบำเพ็ญอยู่เวลานี้ ควรให้เสร็จสิ้นไปภายในชั้นยังครองตัวอยู่ อย่าให้เน้นข้ามัว
 เสียเวลาไปนาน เวลาอันธพาลตัวมีอำนาจมากคือความตายเข้าถึงตัวแล้วจะลำบาก และเสีย
 การไปทุกอย่างที่ควรได้ควรมีในเวลานี้

เหล่านี้เป็นอุบายที่ท่านปลูกปลูกตัวเองให้รับแรงความพากเพียร ในสถานที่และ
 อิริยาบถต่างๆ ไม่นอนใจ ท่านที่อยู่ชั้นสมาธิก็เร่งเร้าให้มีกำลังมากขึ้น เพื่อเวลาพิจารณา
 ทางปัญญาจะได้มีกำลังและรวดเร็วตามใจหวัง ท่านที่เริ่มขึ้นปัญญาหรืออยู่ชั้นปัญญาก็เร่ง
 การพิจารณาเข้าเป็นลำดับ จนรู้แจ้งเห็นจริงในธาตุชั้นธายตนะและกิเลสประเภทต่างๆ ที่
 แทรกสิงอยู่กับอาการต่างๆ ของกายและจิต ถอดถอนออกได้เป็นชั้นเป็นอันตามวันเวลาที่
 มีความเพียรประกอบตัวอยู่โดยสม่ำเสมอ โดยอาศัยปาชาลเณาไพโรเป็นชัยสมรภูมิ ช่วย
 อำนวยความสะดวกในการรบนพินันท์แหวกกับกิเลสทั้งหลายที่ตั้งกองพันกองพลซ่อนสมอยู่
 ภายใน ให้พินาศปราศไปวันละเท่าไรสุดแต่สติปัญญาศรัทธาความเพียรมีกำลังกล้าสามารถ
 เพียงไร

บางท่านก็ได้ชัยชนะเป็นขั้นๆ ออกมาจากมหาวิทยาลัยแห่งป่าชฎบัง แห่งเขาบัง
 แห่งถ้ำบัง แห่งจอมผาบัง แห่งป่าช้าบัง บางที่ท่านได้ชัยชนะออกอย่างเต็มภูมิยิ้ม
 แยมแจ่มใสใจบริสุทธิ์เต็มดวงเหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญฉะนั้น เวลามาทพบปะหมู่คณะ
 และสนทนาถึงผลแห่งการปฏิบัติของตนๆ สู้กันฟังเป็นที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่งที่จะหาฟังได้
 ในที่ทั้งหลายไม่ว่าสังคมใด จะได้ฟังธรรมบริสุทธิ์สุดๆ ร้อนๆ ราวกับสาวกอรหันต์ในครั้ง
 พุทธกาล ท่านสนทนามรรคผลนิพพานที่ตนบรรลุสู่กันฟัง เป็นสิ่งที่หาฟังยากอย่างยิ่งใน
 สมัยปัจจุบัน แต่ยังมีท่านที่สามารถฉลาดรู้ถึงธรรมนั้น พอได้สนทนากันเป็นขวัญใจในวง
 พระปฏิบัติสมัยปัจจุบัน

ธรรมของท่านเหล่านี้แล เป็นธรรมที่สามารถทำความตื่นตื่นแค้นแค้นปฏิบัติให้มี ศรัทธากล้าแข็ง มีเรี่ยวแรงทางกายทางใจจะมักเขม้นเช่นฆ่ากิเลสของตนๆ ไม่มีความอ่อน ซื่ออ่อนทางความเพียรตลอดมา โดยยึดปฏิบัติที่อาจารย์มั่นท่านประสิทธิ์ประสาทให้ แต่สมัยยังมีชีวิตอยู่ ป่าเขา เป็นต้น จึงเป็นทำเลทองเที่ยวบำเพ็ญของพระรัตนตรัยตาม สายของท่านเรื่อยมา แม้ปัจจุบันนี้ก็ปรากฏว่ามีพระกรรมฐานจำนวนมากจำพรรษาอยู่ตาม ป่าตามเขา เช่นเดียวกับสมัยท่านอาจารย์มั่นพาอยู่ พระที่จำพรรษาอยู่ป่าเหล่านั้น โดยมาก มีลูกศิษย์ท่านอาจารย์มั่นเป็นอาจารย์ผู้นำในการปฏิบัติเป็นแห่งๆ ไป

สถานที่ที่มีพระกรรมฐานสายนี้จำพรรษาอยู่มากพอควรเวลานี้คือ จังหวัดหนองคาย แถบอำเภอท่าบ่อ อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอโพนพิสัย อำเภอบังคาง ซึ่งเป็นป่าเป็นเขา โดยมาก พระกรรมฐานท่านชอบที่เช่นนั้นเป็นทำเลบำเพ็ญ ที่ไม่มีดงหนาป่าทึบและภูเขา มาก ท่านไม่ค่อยชอบเที่ยวไป อย่างมากก็เพียงเดินผ่านหรือพักชั่วคราวตามคำอาราธนา นิมนต์ของชาวบ้าน เพื่อการสงเคราะห์กันเป็นบางกาลเท่านั้น จังหวัดนครพนมแถบอำเภอ คำชะอีและเขตติดต่อกับอำเภอเลิงนกทา จังหวัดอุบลฯ ซึ่งมีป่ามีเขามาก ท่านชอบพักอยู่ ตามแถบนี้

อำเภอศรีสงครามมีป่ามาก อำเภอบ้านแพงมีป่ามีเขามาก อำเภอมุกดาหารมีป่ามี เขามาก แถบนี้ท่านชอบพักอยู่เสมอมาจนทุกวันนี้ จังหวัดสกลนคร แถบอำเภอสว่างแดน ดิน อำเภอพรรณานิคมมีป่ามีเขาอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอ จังหวัดอุดรฯ แถบอำเภอบ้านฝือ อำเภอหนองบัวลำภู อำเภอนากลาง อำเภอหนองหาน อำเภอเมือง มีป่ามีเขาเป็นแถบๆ จังหวัดเลยแถบอำเภอวังสะพุง อำเภอเมือง มีป่ามีเขามาก พระกรรมฐานท่านชอบพักอยู่ ตามอำเภอและจังหวัดเหล่านี้มากกว่าทุกจังหวัดทางภาคอีสาน

ท่านที่สนใจปฏิบัติด้วยความมุ่งธรรมมุ่งธรรมอย่างยิ่งยังมีอยู่มาก มีพระเถรมา รวมกันเป็นคราวๆ เวลาว่าง เช่น งานฉาปนกิจศพครูอาจารย์ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ ดัง งานศพท่านอาจารย์พรหม บ้านดงเย็น อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรฯ ที่ท่านชอบมาใน งานเช่นนั้น โดยมุ่งจะได้ฟังอรรถธรรมจากครูอาจารย์ทั้งหลายซึ่งเป็นที่เคารพนับถือที่มาใน งานนั้น ท่านที่มีปัญหาข้องใจเกี่ยวกับจิตตภาวนาก็ได้กราบเรียนศึกษาท่านในเวลานั้น พอ เสร็จงานต่างก็กลับเข้าป่าเข้าเขาอันเป็นสถานที่อยู่บำเพ็ญของตนๆ มองดูเวลาพระ กรรมฐานท่านมารวมกันเป็นจำนวนมากนั้นน่าเลื่อมใส และสงสารเถรตัวเล็กๆ ที่กำลัง น่ารักมากกว่าจะน่าเลื่อมใส ที่ติดตามอาจารย์ของตนออกมาในงาน

เราพอทราบได้ว่าท่านผู้ใดกำลังจิตใจสูงส่งเพียงไรนั้น ทราบได้จากเวลาท่านมาใน งานนั้นๆ และมีโอกาสได้สนทนาจิตตภาวนากันบ้าง เวลาท่านมาหาโดยเฉพาะในกาลอื่น บ้าง ได้พบกันในที่ต่างๆ บ้าง เพราะพระกรรมฐานพบกันโดยมากมีแต่สนทนากันเกี่ยวกับ

ธรรมภายในใจ ไม่ได้คุยเรื่องอื่น แม้จะสนทนากันนานเพียงไรก็มีแต่เรื่องธรรมภายในใจ โดยเฉพาะ ไม่มีเรื่องอื่นเข้ามาสับปนเลย เห็นแล้วจึงน่าเลื่อมใสและสงสารมากในความอุตสาหะของท่านแต่ละองค์ เรายังแน่ใจและอบอุ่นอยู่ว่า ถ้ายังมีท่านผู้สนใจปฏิบัติธรรมด้วยความอุตสาหะพยายามอย่างนี้อยู่ตราบใด ผลเป็นเครื่องสนองตอบแทนให้อองค์ท่านและประชาชนได้รับความชุ่มเย็น ยังคงสืบต่อกันไปโดยสม่ำเสมอตราบนั่น ไม่ขาดทุนบุญดอกไปอย่างแน่นอน ดังหลักธรรมที่ว่า ดูก่อนอานนท์ ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมยังมีอยู่ พระอรหันต์ย่อมไม่สูญไปจากโลกดังนี้

การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั้น ปฏิบัติอย่างไรจึงเรียกว่าสมควร ในข้อนี้เมื่อถือเอาใจความแล้วน่าจะได้แก่ความเหมาะสมเราเอง ความเหมาะสมของธรรมคือพร้อมด้วยเหตุด้วยผลจากพระโอษฐ์แห่งพระศาสดาตรัสเอง ที่เรียกว่า สวากขาตธรรม ตรัสไว้ชอบแล้วทุกอย่างไม่มีอะไรบกพร่อง ถ้าเป็นทางก็ตรงแนวต่อจุดที่หมาย ไม่มีทางปลิกทางแฉะให้ผิดสำหรับผู้เดินตาม ถ้าเป็นอาหารก็สมบูรณ์เต็มที่ได้จากแม่ครัวผู้มีฝีมือเยี่ยมทรงรสชาติไว้พอเหมาะพอดี ไม่เผ็ดไม่เค็มเกินไป เหมาะกับชีวหาประสาทของผู้รับทั่วๆ ไป ถ้าเป็นเสื่อกางเกงก็เป็นชนิดที่วัดจากตัวของผู้นั่งเอง ไม่คับไม่หลวมเกินไป พอดีกับผู้นั่งใส่ทั้งหลาย ไม่เหมือนที่เขาตัดเย็บเพื่อคนฟิตๆ จัดจนดูไม่ได้ทั้งหญิงทั้งชาย ขึ้นดูมากไปตาแตกโดยไม่รู้ตัว ปลงธรรมสังเวชสามเดือนไม่จบสิ้นลงได้ เพราะพิศดารเกินมนุษย์มนาเทวดาอินทร์พรหมแม้อยู่ในโลกทิพย์

ความเหมาะสมแห่งธรรมทุกบททุกบาทที่ควรแก่มรรคผลนิพพานโดยถ่ายเดียวไม่เป็นอื่น เรียกว่าธรรมสมควร คือ สมควรแก่มรรคแก่ผลนั่นเอง ส่วนคำว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั้น คือ ปฏิบัติตามธรรมที่เรียกว่า สุปฏิบัติ อุชฺฐายะ สามิจิ นั้นแลเป็นปฏิบัติสมควร ไม่ออกนอกกลุ่มนอกทาง ไม่ยิ่งกว่าธรรม ไม่หย่อนกว่าธรรม ไม่ปฏิบัติแบบแฝงๆ แฝงๆ เอาตามใจชอบราวกับเป็นศาสดาของธรรมทั้งหลาย เรียกว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ถ้าปฏิบัติตามแบบ สุปฏิบัติ อุชฺฐายะ สามิจิปฏิบัติ ก็จัดว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมแท้ ผลย่อมเป็นที่ยอมรับกันอย่างหนีไม่พ้น ไม่ว่าสมัยพุทธกาลหรือสมัยใดย่อมขึ้นอยู่กับการปฏิบัติเป็นสำคัญกว่าอื่น เช่นเดียวกับการเดินทางราบรื่นซึ่งถูกต้องเพื่อไปสู่จุดที่หมายนั้นๆ จะเดินกลางวันกลางคืน หรือเดินหน้าแล้งหน้าฝน เมื่อไม่มีปดลิกแฉะจากเส้นทางที่ถูกต้อง ก็ย่อมถึงจุดหมายได้เช่นเดียวกัน

ฉะนั้นสำคัญที่ต้องเดินให้ถูกทาง ไม่ว่าทางทางโลกหรือทางทางธรรมเหมือนกัน เพราะธรรมที่สมควรดังกล่าวย่อมเป็นอภิลักขณ์ คือตรงแนวต่อมรรคผลนิพพานอยู่ตลอดเวลาโดยไม่นิยมนกาลสถานที่ นิยมเฉพาะการปฏิบัติถูกธรรมเป็นสำคัญยิ่งกว่าเรื่องอื่นใด ถ้าปฏิบัติไม่ถูกธรรม ไม่ว่าสมัยใดไม่มีหวังผลที่พึงได้รับ เพราะขัดต่อหลักที่ว่าปฏิบัติ

ธรรมสมควรแก่ธรรม การปฏิบัติผิดไม่เข้ากับหลักที่ว่าสมควรแก่ธรรม ย่อมเป็นข้าศึกต่อตนและต่อธรรมอีกด้วย ธรรมที่ตรัสไว้แล้วเหมาะสมกับสภาพทั่วๆ ไปไม่ขัดแย้งกับสิ่งใดในโลก จึงเรียกว่าตรัสไว้ชอบแล้ว ดังนั้นผู้หวังผลเป็นที่พึงพอใจ จึงควรคำนึงถึงเหตุที่กำลังดำเนินอยู่ ว่าเข้ากับหลักที่ว่าสมควรแก่ธรรมหรือไม่ ถ้าไม่เข้าก็ชื่อว่าปลีกหรือขัดแย้งต่อธรรมและมรรคผลนิพพานโดยไม่ต้องสงสัย

ขอภัยผู้เขียนมักเพื่อเสมอ พอไป ๆ เลยไปใหญ่ กว่าจจะรังสติคืนมาได้ก็เลยมูมโลกไปแล้ว จึงขอย้อนอธิบายเรื่องพระธุดงค์ต่อไป พระกรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่นที่ท่านปฏิบัติจริง ๆ ยังมีอยู่มาก โดยมากท่านไม่ค่อยออกจากป่าจากเขา ประชาชนที่อยู่ในเมืองหรือในเมืองหลวงจึงไม่ค่อยมีโอกาสทราบได้ว่า ท่านพักอยู่ในที่เช่นไร และอยู่จังหวัดอะไรกันบ้าง จึงจะเรียนให้ทราบตามจังหวัดที่ท่านชอบพักอยู่ แต่ในตัวจังหวัดจริง ๆ ท่านไม่ค่อยชอบอยู่ ชอบอยู่ตามอำเภอนอกๆ ซึ่งเป็นป่าเป็นเขาที่สงบเงียบ ห่างจากอำเภอและตัวจังหวัดอยู่มาก บางแห่งรถเข้าไม่ถึง บางแห่งรถพอเข้าได้ แต่ลำบากต้องบุกป่าบุกโคลนเข้าไป ถ้าหน้าฝนก็เข้าไม่ได้

ปกติพระกรรมฐานท่านจะไปไหนมาไหนชอบเดินแบบธุดงค์ คือ เดินเท้าเปล่าไปเรื่อย ๆ ขึ้นเขาลูกนี้ ปีนเขาลูกนั้น หาที่พักภาวนาไปตามวิสัย ไม่ค่อยสนใจจะออกมาบ้านมาเมือง ท่านปฏิบัติกันอย่างเงียบ ๆ ใคร ๆ ไม่ค่อยทราบ แต่พระกรรมฐานด้วยกันท่านทราบเรื่องของท่านตลอดทั้งภายในภายนอก ว่าท่านองค์ใดพักอยู่ที่ไหนกันบ้าง อำเภอใดในจังหวัดนั้น ๆ มีพระเถระประมาณเท่าไร ท่านทราบกันได้ดีทุกระยะ เพราะท่านติดต่อกันอยู่เสมอ ยิ่งครูอาจารย์ผู้ใหญ่เป็นที่เคารพนับถือด้วยแล้ว พระกรรมฐานยิ่งชอบมากกราบเยี่ยงศิษยาอรรธธรรมกับท่านเสมอมิได้ขาด

คณะนั้นไป คณะนี้มา ผลัดเปลี่ยนกันไปมาอยู่ไม่ขาด ทั้งหน้าแล้งหน้าฝน เว้นเฉพาะหน้าพรรษาที่อยู่ห่างไกลก็มาลำบาก จำต้องขาดการติดต่อไปชั่วคราว ส่วนที่อยู่ใกล้พอไปมาหาสู่กันได้ ท่านยอมไปมาหาสู่กับครูอาจารย์และหมู่คณะเสมอ เพื่อศึกษาอรรธธรรมด้วยความเคารพนับถือครูอาจารย์ผู้มีคุณธรรม และถือเป็นประเพณีของพระกรรมฐานมาตั้งแต่เดิมที่ต้องมากราบเยี่ยงฟังการอบรมต่างๆ ตามโอกาสที่ควร ฉะนั้นท่านจึงทราบการอยู่การไปของกันและกันได้ดี พูดถึงภูมิจิตภูมิธรรมของท่านที่สูงๆ ก็ยังมีอยู่มาก แต่โดยมากท่านเหล่านี้มีสมบัติไม่ค่อยน่าออกจบบ้างร้ายเหมือนคนมีทรัพย์ไม่ชอบอวดตัว เครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ ใช้อย่างคนธรรมดาๆ ไม่ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมให้วุ่นไป พระที่มุ่งต่ออรรธธรรมจริงๆ ท่านปฏิบัติตัวแบบนั้น ต่างท่านต่างอยู่อย่างเงียบๆ ตามอัธยาศัยของผู้หนักในธรรม ไม่ชอบคุยโม้โอ้อวดอันเป็นลักษณะของโลก